

NURSI'NİN TASAVVUF VE TARİKATLARLA İLİŞKİSİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Abdulvehap ERİN*

Öz

Bu çalışmada Nursi ile tasavvuf ve tarikatlar arasındaki ilişki konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar da dikkate alınarak yeniden ele alınmaya ve mevzubahis ilişkiye farklı açılardan bakılarak yeni neticeler elde edilmeye çalışılmıştır. Bunun için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Ulaşılan neticelerden birisi şudur ki Nursi, Risâle-i Nûr ile Gazzâlî, İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin kendi dönemlerindeki ilimleri dikkate alıp onların yetersizliklerini ikmal etmek suretiyle üst, kuşatıcı ve gaye bir ilim ortaya koyma girişimlerinin bir benzerini kendi döneminde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunu da zamanın muktezâsını dikkate alarak yapmıştır. Bu bakımdan Risâle-i Nûr, mârifetullah ve ilm-i tahkik olarak isimlendirilen yeni dönem tasavvufu çerçevesinde ele alınması gereken bir eserdir. Diğer önemli bir sonuç da Nursi'nin marifet-i ilâhiyede ve Cenâb-ı Allah'a ulaşmada, felsefi, kelâmî ve tasavvufî yolları nazara almakla beraber doğrudan Kur'an'a dayalı olarak ortaya koyduğunu belirttiği yolun, tasavvuf ve tarikatlar tarihine ve literatürüne ait kavram ve tanımlamalar üzerinden oluşturulmuş olmasıdır. Ayrıca bu yolun, "veraset-i nübüvvet ve velâyet-i kübrâ, incizab ve cezbe, ferdiyet makamı ve tecellisi, Üveysî tarz, eserin mürşid edinilmesi ve mânevî mürşid, tahkik faaliyeti ve ilm-i tahkik" şeklinde ifade edilebilecek söz konusu tasavvufî kavram ve tanımlamalar itibarıyla kazandığı hususiyetlerle (kısa, güvenli, umumi) diğer yollardan temeyyüz etmesidir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikat, Nursi, Risâle-i Nûr, Velâyet-i Kübrâ.

An Evaluation of Nursi's Relationship with Şūfism and Orders

Abstract

In this study, the relationship between Nursi, şūfism and orders has been tried to be reconsidered by taking into account previous studies on the subject and new results have been tried to be obtained by looking at aforementioned relationship from different perspectives. For this purpose, the document analysis method was used. One of the conclusions reached is that, through the Risale-i Nur, Nursi attempted to achieve in his own time something similar to the attempts of al-Ghazālî, Ibn al-'Arabî and Qūnawî to present a superior, encompassing and purposeful science by addressing the sciences of their own period and completing their inadequacies. Moreover, he did this by taking into account the requirements of the time. In this respect, Risale-i Nur is a work that should be considered within the framework of the new period şūfism called ma'rifatullāh and 'ilm-i taḥqīq. Another important result is that the path that Nursi stated that he put forward in divine knowledge and reaching God Almighty, was formed based on concepts and definitions belonging to the history and literature of şūfism and orders based directly on the Qur'an, while taking into account philosophical, theological and mystical ways. In addition, this path distinguishes itself from other paths with the characteristics (short, safe, general) it has acquired in terms of the şūfî concepts and definitions that can be expressed as "warathat-i nubuwwa and walāyat-i kubrâ, injidhâb and jadhba, individual (fardiya) status and manifestation, Uvaysî style, the acquisition of the work as a guide (murshid) and spiritual guide (murshid), investigation (taḥqīq) activity and 'ilm-i taḥqīq".

Keywords: Şūfism, Order (Ṭarīqa), Nursi, Risale-i Nur, Walāyat-i Kubrâ.

1. Giriş

Said Nursi, son dönemde ön plana çıkan en önemli âlim ve âriflerden biridir. Ortaya koyduğu eserler ve bunlarda yer verdiği görüş ve düşünceler dikkat çekicidir. Günümüze kadar olan dönemde bu

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, E-posta: vehaperin@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0001-9907-7478>

görüş ve düşünceler akademi dünyasının dikkatini çekmiş ve bunlarla ilgili çeşitli bilim dallarınca farklı düzeylerde birçok çalışma yapılmıştır. Öyle görünüyor ki bu akademik çalışmaların devamı da gelecektir.

Günümüze kadar olan dönemde dolaylı veya alt münferit başlıklar üzerinden yapılan çalışmalarını bir kenara bırakırsak doğrudan Nursi ile tasavvuf ve tarikatlar arasındaki ilişkiye dair birçok çalışmanın yapıldığını görmekteyiz. Bu anlamda İbrahim M. Abu-Rabi'nin editörlüğünü yaptığı ve "Said Nursi ve Tasavvuf" ismiyle Türkçeye çevrilen kitap, Hacı Mahmut Tanis'in "The Sufi influence in Said Nursi's life and thought" isimli doktora tezi ile Melahat Beki'nin "Said Nursi'nin Tasavvufi Görüşleri" isimli yüksek lisans tezi ön plana çıkan çalışmalardır. Bunların dışında çeşitli makalelerin "Bediüzzaman ve Tasavvuf" adıyla bir araya getirildiği kitap da konu başlığımız açısından zikredilmesi gereken bir eserdir.

Nursi, bazı sûflerin (Gazzâlî, İbnü'l-Arabî ve Konevî gibi) kendi zamanlarının muktezâsını dikkate alıp hakikate ulaştırma iddiasındaki mevcut yolları ikmal ederek üst, şümüllü ve gaye bir ilim ve marifet ortaya koyma çabalarına benzer şekilde kendi döneminde böylesi bir faaliyeti deruhte etmiş görünmektedir. Bunu yaparken de büyük oranda sûfi terminolojiyi kullanmış, tasavvuf meselelerini mevzubahis etmiş, tasavvufi bilgi yollarına (ilham, keşf, şühûd) başvurmuş, birçok sûfi gibi akıl ve kalb birlikteliğini vurgulamıştır. Önemli sûfi şahsiyetleri üstat kabul edip Üveysî yolla onlardan istifade etmiş, düşüncelerini ortaya koyarken onların görüş ve düşüncelerine atıfta bulunmuştur. Eserlerinin onların en büyüklerinden olan Abdülkadir Geylânî'nin (öl. 561/1166) sahip olduğu "ferdiyete makamı"na mazhar olduğunu, hizmet ve görevinin de Hz. Ali (r.a) ile Geylânî'nin dairesinde olduğunu ifade etmiştir. Bütün bunlarla beraber hakikate ulaşma yolunda zamanın muktezâsı bağlamında yeni bir yol ve yöntem ortaya koyduğunu; eseri üzerinden veraset-i nübüvvet ve tecdid çerçevesinde hakikate ulaştırılan yollar itibarıyla bir revizeye gidildiğini ifade etmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla Nursi, eserlerini münhasıran bir ilim disiplinine ait görmemektedir. Doğrudan doğruya en yüksek ve kesin İslâmî bilgi kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm'den (hakikat-i Kur'âniyye) ve Sünnet-i Seniyye'den (hakikat-i Muhammediye) istifade ve feyizle eserlerini telif ettiğini ifade etmektedir. Bu itibarla da üst, kuşatıcı ve gaye olarak tabir edilebilecek bir ilmin (mârifetullah ilmi) bilgisini tahkiki olarak ve bütüncül bir şekilde ortaya koyduğuna işaret etmektedir.

Nursi'ye göre eserlerinin hem esası hem hedefi hakikat-i Kur'âniye'dir (Nursi, 1995b). Risâle-i Nûr, hakikat-i Kur'âniye'nin kendi asrındaki parlak ve en büyük bir mûcizesi olup (Nursi, 1995b), hakikat-i Kur'âniye onda tecelli etmiştir (Nursi, 1995b). Risâle-i Nûr, veraset-i Ahmediye (s.a.v.) cihetinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi asrındaki bir aynası ve hakikat-i Kur'âniye'nin hakiki bir tefsiridir (Nursi, 1993c). Risâle-i Nûr'un aslı, esası ve madeni hakikat-i Kur'âniye ve nûr-ı Ahmedi'dir (Nursi, 1996a). Nursi'ye göre Risâle-i Nûr, nûr-ı ilâhînin, nûr-ı Kur'ânî'nin veya nûr-ı Muhammedi'nin (s.a.v.) kendi dönemindeki misalidir (Nursi, 1995b).

Nursi'nin eserlerinde ortaya koyduğu ilmin nitelik ve mahiyeti ile bunu devşirdiği kaynaklar ile bu anlamda kullandığı vasıta ve araçlar (akıl ile kalb) dikkate alındığında eserlerinin diğer İslâmî ilimlerden ziyade büyük oranda yeni dönem tasavvufunun çerçevesini andırıldığını söyleyebiliriz. Zira ilim tarihimizde özellikle İmam Gazzâlî (öl. 505/1111) ve hemen sonrasındaki dönemde İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240) ve Sadreddin Konevî (öl. 673/1274) tarafından tasavvuf için çizilen çerçevenin bir benzerinin Nursi tarafından Risâle-i Nûr için çizildiği görülmektedir. Gazzâlî, İbnü'l-Arabî ve Konevî; tasavvuf bağlamında cüz'î bir İslâmî ilimden söz etmedikleri gibi Kur'ân ve Sünnet dışında gerçek manada bir kaynak da görmemişlerdir. Hakikatin keşfinden aklı yetersiz görüp ancak akıl ve kalb birlikteliğinin bütüncül manada hakikate ulaştırmasından söz etmişlerdir. Özellikle İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin hakikat-i Kur'âniye ve hakikat-i Muhammediye vurguları ile bilgi, varlık ve insanî kemâl

(ahlâk) görüşlerini bu kavramlar üzerine bina ettikleri görülmektedir. Gerek Gazzâlî gerekse İbnü'l-Arabî ve Konevî ile beraber “tasavvuf” isminin kullanım açısından revaçta olmaktan çıktığı ve ortaya konulan ilim ve irfan için farklı bir isimlendirmeye gidildiği de görülür. Artık bu yeni dönemde tasavvufun ismi “mârifetullah ilmi” ve çarpıcı bir şekilde “ilm-i tahkik”tir. Tasavvuf kapsamındaki faaliyet de bir çeşit “tahkik faaliyeti”dir. Bu kapsamda ortaya konulmak istenen şey de “üst, kuşatıcı ve gaye” bir ilimden başka bir şey değildir (bk. Demirli, 2004; 2007; 2009; Erin, 2023; Gazzâlî, 2005).

Yeni dönem tasavvufu için söz konusu edilen yukarıdaki durumların -kapsamı ve niteliği kısmen farklı olmakla beraber- bir benzeri Risâle-i Nûr'da da bulunmaktadır. Zira Nursi de mârifetullah ilminden ve ilm-i tahkikten söz etmektedir. Eserinde ilâhî, dinî ve kevnî hakikatleri her seviyeden ve sınıftan insanın anlayabileceği ve tasdikle kabul edebileceği şekilde, aklen, ilme'l-yakîn düzeyinde, kesin delillerle yani “tahkiki olarak” ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bu itibarla da Risâle-i Nûr'un zamanının bir muhakkiki olduğunu beyan etmektedir (Erin, 2023; Nursi, 1993a; 1996e).

Zaten bütün bu hususiyetlerinden dolayıdır ki Risâle-i Nûr, doğal olarak bazı noktalarda farklılaşsa da özü ve hülâsası Gazzâlî'de görülen ama ayrıntılı olarak kendisini İbnü'l-Arabî ve Konevî'de gösteren ilmî muhtevanın, varlık, bilgi ve yaratılış görüşlerinin (ilâhî tecelli, varlık-tecellî mertebeleri, hakikat-i Muhammediye, a'yân-ı sâbite) bir benzerini içermektedir. Eserde tevhidî bir bakış açısıyla ve nûr-ı Muhammedî merkezîyetinde varlığın ve varoluşun ele alındığı ve tahkiki bir şekilde varlıksal ve varoluşsal bir anlamlandırmaya gidildiği görülmektedir (Erin, 2023). Bu itibarla Eşref Edib'in dediği gibi Risâle-i Nûr aslında bir çeşit ilim, irfan ve iman mektebi hüviyeti arz etmektedir (Edib, ts.), aynen Ekberîyye gibi (Kılıç, 1994).

Çalışmamız itibarıyla ortaya çıkan ve özellikle dikkat çeken en önemli bir husus da yeni yol ve yöntemi ortaya koyarken Nursi'nin bu yeni yolu üzerine temellendirdiği kavram, tanımlama ve esasların da tasavvuf ve tarikatlar dünyasına ait olmasıdır. Nursi, yolunu tasavvuf yollarını dikkate alarak ortaya koyduğu gibi yolunun klasik tasavvuf yollarından farkını ortaya koyarken de benzer şekilde tasavvuf literatürüne ait çeşitli kavram ve tanımlamaları esas almıştır. Dolayısıyla Nursi veya eseri ile tasavvuf ve tarikatlar arasında kaçınılmaz olarak herkesin kabul ettiği bir ilişki bulunmakla beraber bu ilişkinin mahiyet ve niteliği ile bunun ifadesi hususunda bir ihtilafın bulunduğu görülmektedir. İşte bu çalışmada diğerleri ile beraber özellikle yukarıda zikri geçen çalışmalar dikkate alınarak Nursi ile tasavvuf ve tarikatlar arasındaki ilişkinin mahiyeti ve niteliği, farklı bakış açıları ve yeni tespitler üzerinden bir kez daha değerlendirilerek açıklığa kavuşturulmaya ve yeniden ifade edilmeye çalışılmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışmada literatür taramasını da ihtiva eden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi araştırma konusuyla ilgili bilgiler içeren yazılı materyallerin ayrıntılı olarak taranması ve elde edilen bilgilerin analizi, incelenmesi ve değerlendirilmesidir (Sak vd., 2021). Elde edilen veriler tümevarımcı yaklaşım çerçevesinde karşılaştırmalı, betimsel, içerik ve söylev/metin analizi işlemlerine tabi tutularak yeni veri setleri ve birbirleriyle ilişkili olan bazı kategori ve kavramlara ulaşılmıştır. Bu veri setleri, kategori ve kavramlardan hareketle yorumlara gidilerek bazı sonuçlara ulaşılmıştır (bk. Baltacı, 2019).

2.1. Araştırma Etiği

Çalışmanın tüm aşamalarında bilimsel kurallar göz önünde bulundurularak etik kurallara uyulmuştur. Alıntılar kurallara uygun olarak yapılmıştır. Yararlanılan kaynaklar uygun yöntemlerle gösterilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Nursi'nin Tasavvufla İlişkisinin Mahiyeti

Bu başlık altında Nursi'nin tasavvuf ve tarikatlarla ilişkisine dair bazı hususları imkân dahilinde açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Her şeyden önce şunu ifade edelim ki Risâle-i Nûr, büyük oranda Kur'ân'dan istifade edildiği iddia edilen ilhamî bir bilgiden müteşekkil olduğundan onun diğer İslâmî ilimlerden çok tasavvufla yakınlığı söz konusudur. Algar'ın ifadesiyle Kur'ân'dan gelen, vahiy otoritesinin ikincil ve türemiş bir biçimi -ki bu da aslında ilham anlamına gelmektedir- olarak tasvir edilebilecek bir eserle karşı karşıyayız (Algar, 2003). Risâle-i Nûr'da nakil çerçevesinde sadece akli kullanan fıkıh ve kelâm gibi ilimlere mukabil tasavvufta olduğu gibi -özellikle Gazzâlî'de bulunan İbnü'l-Arabî ve Konevî ile gelişen ve İmâm-ı Rabbânî (öl. 1034/1624) ile devam eden şekliyle- akil ve kalb birlikteliği tarzı, yöntemi ve vurgusu ile karşı karşıyayız (Nursi, 1993b). Çünkü Nursi, keşf ve ilhamı da bilgi kaynağı olarak kullanmıştır. Oysa keşf ve ilham, kelâmcıların veya diğer İslâmî ilimlerin bilgi kaynakları arasında yer almaz.

Diğer taraftan Risâle-i Nûr'un yazımına takaddüm eden hazırlık sürecinde Nursi'ye yol gösteren iki şahsiyetin meşhur iki büyük sûfi (tarikât piri) olduğu malumdur (Nursi, 1993b). Bu iki şahsiyet Geylânî ve Rabbânî olup Nursi, bunlarla beraber tasavvuf tarihinin yine önemli şahsiyetlerinden olan Gazzâlî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi (öl. 672/1273) de açık olarak üstatları arasında saymıştır (Nursi, 1996d). Nursi, aynı zamanda hemen kendisinden önceki dönemde nebevî veraset ve tecdid misyonunun temsilcisi olarak gördüğü Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin (öl. 1242/1827) cübbesini bir vesile ile kabul ederek sahiplenmiş ve onun bu cübbeyi kendisine giydirdiği şeklinde bir yoruma da gitmiştir (Nursi, 1995a; 1995b; Tarihçe-i Hayatı). Ayrıca Nursi, talebelerinin "*Evet mübarek Üstadımızın o cübbeyi kabulü, Mevlâna Hâlid'den sonra vazife-i teceddüd-ü dinin kendilerine intikaline bir alâmet telakki etmesindedir, derler. Hem de öyle olmak lâzım*" (Tarihçe-i Hayatı, s. 329) şeklindeki ifadelerini biyografisine almış, böylece bir anlamda önceki dönemin sûfi olan müceddidiyle arasındaki mânevî tevarüs ilişkisini -ki Algar bunu doğrudan mânevî evlatlık ilişkisi olarak ifade etmektedir (Algar, 2003)- kabul etmiştir.

Nursi'nin gerek çocukluğundan başlayarak eski Said döneminde gerekse yeni Said döneminde vefatına kadarki süreçte birçok sûfi ve tarikât şeyhiyle farklı şekil ve düzeylerde irtibatı, ilişkisi, görüşmesi, mektuplaşması, muhabbeti, uhuvveti ve kader birliği olmuştur. Onlardan istifade ettiğini belirtmiş, bununla beraber nihaî noktada klasik tasavvufî şekilde hiçbirisine bir intisabı vâki olmamıştır (Algar, 2003; Beki, 2007). Yukarıda zikri geçtiği üzere tasavvuftaki hırka giyinme-giydirilme pratiğine benzer bir şekilde Mevlânâ Hâlid'in cübbesini giyinmesi ise istisnâ bir durum olarak görülebileceği gibi üst perdede nebevî veraset ve tecdid vazife ve hizmetinde bir bayrak değişimi olarak da yorumlanabilir görünmektedir.

Bir diğer istisnâî durum daha vardır ki yoruma ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Bu anlamda Nursi, bir eserinde şöyle demektedir: "*Zâten Üveysî bir surette doğrudan doğruya hakikat dersimi Gavs-ı A'zam'dan (K.S.) ve Zeynelâbidîn (R.A.) ve Hasan Hüseyin (R.A.) vasıtasıyla İmam-ı Ali'den (R.A.) almışım. Onun için, hizmet ettiğimiz daire onların dairesidir*" (Nursi, 1996a, s. 67-68). Nursî burada açık olarak eserlerinde ortaya koyduğu hakikatlerin tahsilini tasavvufî bir tarz olan Üveysî yolla -bir kimsenin zâhiren görmediği kişi ya da kişilerden mânevî eğitim alması ve bu yolla meydana gelen tarikât (Tosun, 2012)- gerçekleştirdiğini beyan etmektedir. Ayrıca hakikatte hizmetle muvazzaf olduğu dairenin onların dairesi olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Diğer bir yerde kendisini Hz. Ali (r.a.) ile bağlayan yegâne üstadının Gazzâlî olduğuna da işaret etmektedir (Nursi, 1995a).

Risâle-i Nûr'un Geylânî üzerinden tasavvufla olan ilişkisine dair çarpıcı bir diğer yorum ise Nursi'nin talebesi olan Binbaşı Muhyiddin'e aittir. Talebesi Nursi'ye gönderdiği ve Kastamonu

Lâhikası isimli eserde kendisine yer bulan bir mektubunda rüyasında gördüğü doğan üç güneşi yorumlamaktadır. Bu güneşlerden konumuzla ilgili olan üçüncüsünü şu şekilde ifade etmektedir:

Tarikatlar ruhunda ve tasavvuf menbaından çıkacak bir güneştir ki; şimdi Şeyh-i Geylanî timsaliyle o mana gösterilmiş. Risale-i Nur'a işaret eden otuzüç âyet-i Kur'anîyenin en birinci âyeti olan Âyet-in Nur on vecihle Risale-i Nur'a işaret ettiği Birinci Şua Risalesi'nde gözümle gördüm, isteyen görebilir (Nursi, 1995a, ss. 125-126).

Bu yorumun Nursi'nin yukarıdaki ifadelerine tetabuk ettiği ve onları teyit ettiğini söylemek mümkündür.¹ Öte yandan Abdülkadir Geylânî'nin bir kasidesi üzerinden Nursi'nin talebelerinin yaptığı yorumlar hatta söz konusu yorumlardan sarf-ı nazar sadece kasidenin kendisi bile Nursi'nin Geylânî ile olan ve tasavvufî olarak kabul edilebilecek bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Kasidenin Sikke-i Tasdik-i Gaybî adlı esere alınan ve Nursi'ye bakan veçheleri olduğu ifade edilen bölümünde Geylânî Hazretleri Nursi'den her korku ve zor durumlarında kendileriyle tevessül etmesini istemektedir. Kendisine her zaman himmet edileceğini, korktuğu şeyler için müridine (Nursi) koruyucu olduğunu belirtmektedir. Nerede ve hangi zamanda olursa olsun ona mugîs olduğunu ifade etmekte ve nihayetinde kendisinden vaktin Kâdirisi/Abdülkadir'i olmasını istemektedir (Nursi, 1993c). Nitekim kasidenin bu son bölümü Nursi'nin talebelerince şöyle yorumlanmıştır:

Aynı satırın başında وَأَنَّ قَادِرِي الْوَقْتِ fıkrasıyla o müridine diyor ki: "Vaktin Abdülkadirisi ol." Bu قَادِرِي kelimesi, hesab-ı ebcedî ile üçyüz yirmibeş (325) eder. Üstadımızın lakabı "Nursi" olduğu cihetle, "Nursi'nin makam-ı ebcedîsi üçyüz yirmialtı (326) ediyor. Birtek fark var. O tek eliftir. Bin manasında "elf'e remzeder. Demek bin üçyüz yirmibeşde (1325) Şeyh-i Geylanî'ye mensub bir zât, Şeyh-i Geylanî tarzında hakikat-ı Kur'anîyeyi müdafaa etmeye çalışacak. Hakikaten Üstadımız, bin üçyüz yirmialtı (1326) senesinde -Hürriyetin ikinci senesi- mücahede-i maneviyeye atılmıştır (Nursi, 1993c, s. 142).

Kasidenin söz konusu bölümü itibariyle ortaya çıkan tevessül, istiğase, himmet, mürid, tasarruf, tayy-i mekân, bast-ı mekân ve tayy-i zaman, bast-ı zaman gibi önemli tasavvufî hakikatlerle beraber talebelerinin Nursi'yi "Şeyh-i Geylânî'ye mensub bir zât" şeklinde ifade etmeleri ve bunun olduğu gibi esere alınmış olması da konu başlığımız açısından önemli işaretlerdir. Bütün bu yorumların da Nursi'nin, hizmet ettiği dairenin Hz. Ali (r.a.) ve Geylânî'nin dairesi olduğuna ilişkin beyanlarıyla (Nursi, 1996a) uygunluk arz ettiği açıktır. Yukarıdaki beyan ve ifadeler dikkate alındığında "Nursi'nin kendi meşrebini, tasavvufî ve fakat mevcut hiyerarşisinin dışında, bağımsız mânevî bir noktada konumladığı, özerk bir yapıya sahip olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır..." (Süleymaniye Vakfı, 2012), şeklindeki değerlendirmenin isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Zaten Üveysî yolun kendisi böylesi bir anlam taşımakta ve mevcut hiyerarşinin atlanmasını ifade etmektedir.

Giriş bölümünde Risâle-i Nûr'un Ekberîyye gibi bir çeşit ilim, irfan, tevhid ve iman mektebi hüviyeti arz ettiğini ifade etmiştik. İki telakki açısından bu değerlendirmenin isabetli olduğunu destekleyen ve konu başlığımız açısından bazı hususları açıklığa kavuşturacak diğer bazı benzerlik noktaları da mevcuttur. Haddizatında Ekberîyye'nin kurucusu olan İbnü'l-Arabî'nin birçok şeyhle görüşmüş, onlardan faydalanmış, onları üstatları ve şeyhleri olarak saygıyla anmış hatta kendilerinden hırka giymiş olmasına rağmen bir şeyhe intisab ederek sülûkünü tamamlamış bir mutasavvıf olmadığı bilgisiyyle karşılaşmaktayız. İbnü'l-Arabî'nin bu durumu onun doğuştan sahip bulunduğu mânevî istidattan kaynaklanan istiğnâ hali olarak değerlendirilmiştir. İlim ve mârifet ağırlıklı bir tasavvuf anlayışını savunan ve tasavvufa yeni yorumlar getiren İbnü'l-Arabî'nin Hz. Peygamber (s.a.v.) ve birçok velînin ruhaniyetinden feyiz aldığı gibi tarikatı da doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den (s.a.v.) aldığını

¹ Binbaşı Muhyiddin'in rüyasında gördüğü üçüncü güneşin yorumu mana olarak kapalılık taşımaktadır. Bu yüzden bu yorumun kendisi de farklı yorumlanabilmiştir. Kanaatimiz, tarikatların ruhunda ve tasavvuf membaından çıkacak güneş ile Abdülkadir Geylânî üzerinden Risâle-i Nûr'un kastedildiğidir. Benzer bir değerlendirme için bk. (Akman, 2012).

beyan etmiş olması yolunun Üveysî bir karakter taşımasının göstergeleri olarak görülmüştür (Kılıç, 1994).

Bütün bunlar bizlere Nursi'nin doğrudan doğruya Kur'ân'dan veya veraset-i nübüvvet cihetiyle nûr-ı Muhammedî'den veya dolaylı olarak Hz. Ali'den (r.a.) veya doğrudan doğruya Üveysî yolla Geylânî'den, Gazzâlî, Mevlânâ, İmam-ı Rabbânî gibi sûfî şahsiyetlerden feyizlenip istifade etmiş olmasını hatırlatmaktadır. Çocukluğundan başlayarak birçok sûfî şahsiyetten istifade etmesine rağmen İbnü'l-Arabî gibi Nursi'nin de klasik manada bir şeyhe intisabının olmamasını ve onun yanında seyrüsülûkünü tamamlamamış olmasını anımsatmaktadır.

İbnü'l-Arabî'ye değişik isimlerle bir tarikat nisbet edenler olduğu gibi Ekberiyeye ismiyle kurumlaşmış bir tarikatın bulunmadığı görüşünde olanlar da mevcuttur. Bu ikincilere göre onun yolu "tarikatlara üstü niteliğinde bir irfan yolu"dur. Nitekim Ekberiyeye'nin tarikat yerine mekteb ismiyle tanımlanmasının daha doğru olduğu ifade edilmiştir (Kılıç, 1994). Risâle-i Nûr da benzer şekilde kimilerince değişik isimlerle bir tarikat olarak görüldüğü gibi kimileri de onu tarikatlara üstü bir ilim, irfan ve iman mektebi olarak niteleyebilmiştir (Beki, 2007).

Ekberiyeye adında müstakil bir tarikatın olmadığını savunanların bir kısmının onu Kadiriyye'nin bir şubesi, İbnü'l-Arabî'yi de tarikatın ikinci piri olarak görmesi de işin bir başka boyutudur. Buna göre Geylânî, "Hırcamı vefatımdan sonra Mağrib'den zuhur edecek olan Muhyiddin'e giydirin" şeklinde vasiyette bulunmuş ve bu hırka bir vasıtasıyla İbnü'l-Arabî'ye giydirilmiştir (Kılıç, 1994, 10/544-545). Bu durumun Nursi'nin Geylânî ve Kadiriyye ile ilişkisine dair yukarıda aktardığımız bilgileri hatıra getirdiği ve onlarla benzeştiği açıktır. Bu kapsamda yapılan bir diğer değerlendirme de İbnü'l-Arabî'nin yolunun bütün tarikatlara ihtiva ettiği ve hangi yolda olursa olsun herkesin ondan istifade edip feyiz almasının mümkün olduğu şeklinde olmuştur (Kılıç, 1994). Bu da doğal olarak bizi Nursi'nin Risâle-i Nûr'u on iki büyük tarikatın özünü ve hülâsasını câmi' olan ve her tarikat ehlinin kendi tarikat dairesi olarak görüp girebileceği, tariklerin en büyük dairesi şeklinde nitelemesine götürmektedir (Nursi, 1996b).

Öte yandan böylesi bir diğer mukayesenin Gazzâlî ile yapıldığını da görmekteyiz. Gözütök, Gazzâlî ile Nursi'nin her ikisinin müceddid ve tarikatta Üveysî olduklarını tespit etmekte, diğer bazı dikkat çekici benzerlik yönlerini de nazara vererek bunları beyana girişmektedir. En dikkat çeken tespiti her ikisinin mânevî mürşidlerden ders alarak velâyet makamına ulaşmış olmaları, bu yüzden de klasik manada şeyhliklerinin, dolayısıyla da müridlerinin olmamasıdır. Bununla beraber Gözütök'a göre ikisinin ön plana çıkan hususiyetleri âlim ve âriflikleri ile bu kapsamda kendilerini takip edecek olanlara bıraktıkları mürşid niteliğindeki eserleridir. İlim tarihimizde ikisinin de eserleri mürşid niteliğinde addedilmiştir (Gözütök, 2014).

Bütün bunlarla beraber Nursi'nin, eserlerinde "Ben sofî değilim" (Nursi, 1996c, s. 162), "Mesleğimiz tarikat değil, iman hakikatleridir" (Nursi, 1996b, s. 193), "...mesleğimiz tarikat olmadığı, belki hakikat olduğu için..." (Nursi, 1996c, s. 163), "İman lâzım, İslâmiyet lâzım; tarikat zamanı değil" (Nursi, 1995b, s. 463), "Zaman tarikat zamanı değil, belki imanı kurtarmak zamanıdır. Tarikatsız Cennet'e gidenler çoktur, imansız Cennet'e giden yoktur" (Nursi, 1996a, s. 29), "Risale-i Nur mesleği tarikat değil, hakikattir; sahabe mesleğinin bir cilvesidir. Bu zaman, tarikat zamanı değil, imanı kurtarmak zamanıdır" (Nursi, 1996a, s. 67), şeklinde ifadeler kullanmış olduğunu da görmekteyiz. O zaman onun bu ifadeleri ile hayat çizgisi boyunca birçok sûfî ve tarikat şeyhiyle olan ilişki ve irtibatı ile eserlerinin yazılışında hâkim olan tasavvufî tarz nazara alındığında Nursi'nin tasavvuf ve tarikat geleneğiyle ilişkisi konusunda nasıl bir hükümden söz edilebilir? Algar'ın da işaret ettiği üzere (2003), bu mesele nihaî noktada ancak paradoksal bir tarz ile ifade edilebilir görünmektedir. Her şeye rağmen

bu hususta Nursi'nin Nakşibendiyye tarikatı ile ilgili aşağıdaki değerlendirmeleri bizim için yardımcı ve yol gösterici olabilir.

*Silsile-i Nakşî'nin kahramanı ve bir güneşi olan İmam-ı Rabbanî (R.A) Mektubat'ında demiş ki: "Hakaik-i imaniyeden bir mes'elenin inkişafını, binler ezvak ve mevacid ve keramata tercih ederim." Hem demiş ki: "Bütün tarîklerin nokta-i müntehası, hakaik-i imaniyenin vuzuh ve inkişafıdır." Hem demiş ki: "Velayet üç kısımdır: Biri velayet-i suğra ki, meşhur velayettir. Biri velayet-i vustâ, biri velayet-i kübradır. Velayet-i kübra ise; veraset-i nübüvvet yoluyla, tasavvuf berzahına girmeden, doğrudan doğruya hakikata yol açmaktır." Hem demiş ki: "Tarîk-i Nakşî'de iki kanad ile sülûk edilir." Yani: Hakaik-i imaniyeye sağlam bir surette itikad etmek ve feraiz-i diniyeyi imtisal etmekle olur. Bu iki cenahta kusur varsa, o yolda gidilmez. Öyle ise tarîk-ı Nakşî'nin üç perdesi var: **Birisi ve en birincisi ve en büyüğü**: Doğrudan doğruya hakaik-i imaniyeye hizmettir ki, İmam-ı Rabbanî de (R.A.) âhir zamanında ona sülûk etmiştir. **İkincisi**: Feraiz-i diniyeye ve Sünnet-i Seniyyeye tarikat perdesi altında hizmettir. **Üçüncüsü**: Tasavvuf yoluyla emraz-ı kalbiyenin izalesine çalışmak, kalb ayağıyla sülûk etmektir. Birincisi farz, ikincisi vâcib, bu üçüncüsü ise sünnet hükmündedir (Nursi, 1996d, s. 22).*

Her şeyden önce bu pasajda tarikatlarla yani Allah'a vuslatı ve kurbiyeti tahakkuk ettirmeyi hedefleyen yollarla (tarikler) ilgili önemli bir tespit bulunmaktadır. O da bu anlamdaki bütün hak yolların -ki Nursi başka bir yerde bunların hepsinin Kur'an'dan alındığına işaret etmektedir (Nursi, 1996e)- hedeflediği en son noktanın imanî hakikatlerin açık, anlaşılır ve bilinebilir hale gelmesi olduğu şeklindeki tespittir. Dolayısıyla bütün hak olan yolların hedefi imanın ve tevhidî esasların tahkiki olmaktadır. Bu da onların sadece bu hedefi "hangi yolla ve hangi aşamalar üzerinden gerçekleştirmeye çalıştıkları noktasında" bir farklılık taşıdıkları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla mezkûr hedefi en kısa bir şekilde, en güvenli bir tarzda ve en geniş ve umumi bir biçimde gerçekleştirecek olan yolun da nisbî olarak diğerlerine tefevvuku söz konusu olacaktır.

Yukarıdaki pasajda dikkat çeken bir diğer husus ise söz konusu hedef bağlamında Nakşibendiyye tariki özelinde tarikatlar için söz konusu edilen üç perdedeki faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerin birinci ve en hayati olanı Rabbânî'ye ve dolayısıyla Nursi'ye göre "doğrudan doğruya iman hakikatlerine hizmet" iken önem sıralamasında en son perde ise tarikat denilince akla ilk olarak gelen ve tasavvuf yoluyla kalbin tasfiyesi ve kalb ayağıyla sülûk olarak ifade edilen faaliyetlerdir. İkisi arasında ise tarikat yoluyla dinî ferâize ve Sünnet-i Seniyye'ye hizmet etmek aşamasının bulunduğu görülmektedir.

İşte Nursi tam bu noktada kendi döneminin şartlarına ve ihtiyaçlarına işaret eder ve özellikle fenden ve ilimden gelen bir dalâletin kendi döneminde hâkim olduğunu, onun için de imanî hakikatlerin ve İslâmî akidelerin güçlendirilerek muhafaza edilmesi işinin "herkese hitap edebilecek şekilde, en kısa, en güvenli ve tehlikesiz bir yolla ifâsı" meselesinin birinci derecede önemli bir mesele olduğunu vurgular (Nursi, 1996d; 1996e).² Ona göre bu noktada yapılması gereken şey Rabbânî'nin ömrünün sonlarında imtisal ettiği tarz misali "doğrudan doğruya" iman hakikatlerine hem de en kısa, en selâmetli ve en umumi bir yolla hizmet etmekten başka bir şey değildir. Zaman ve zeminin muktezâsı budur. Bu, sanki tasavvuf ve tarikattan farklı bir durumun tercih edildiğini ifade eder gibi görünse de yukarıdaki pasajdaki ifadeler dikkate alındığında aslında tasavvuf ve tarikat dairesi içerisinde yerinin hatta pratiğinin bulunduğu bizzat Nursi tarafından tespit edilen bir tarz olduğu söylenebilir.

² Turner'in işaret ettiği üzere günümüzde saldırıya maruz kalan iman esaslarının tâ kendisi olduğundan günümüz dünyasında bir müceddidin en önemli vazifesi imanı kurtarmak ve onu dinî ve imanî inanç ve esaslara yöneltilen bütün şüphe ve saldırılar karşısında durabilecek bir kesinlik derecesine (yakîn) yükseltmektir. Bunun da insanın başta akıl, kalb, ruh olmak üzere diğer tüm latife ve duygularına hitap edebilecek şekilde ve varlıksal anlamda bütüncül bir anlamlandırma içerecek bir tarzda yapılması gerekir (Turner, 1992).

Nitekim Nursi ile aynı dönemde yaşayan Halîdî şeyhlerinden Şeyh Abdülhakim Hüseyinî (öl. 1972), tarikat hizmetinin yeni dönemde ve zamanın muktezâsı çerçevesinde aldığı hal ve niteliğe ilişkin âdeta Nursi ile aynı vurguları yaparak şöyle demektedir:

Evliyâ yetiştirme mektepleri olan tarikatlar, artık îmân kurtarma mektepleri hâline geldi. Eskiden insanlar yıllarca gezer, kendilerine şeyh ararlardı. Şimdi ise şeyhler kapı kapı dolaşıp müslümanları îmânlarının kurtulması için çağırıyor ve topluyorlar. Şâh-ı Hazne (Ahmed Haznevî) Ümmet-i Muhammed'in îmânını kurtarmaya çalıştı. Yoksa bu zamanda tarikat meselesi diye bir şey olmuyor. Şimdi bir oyalamadır yapıyoruz. Maksad îmân kurtarmaktır. Tam hidâyet Mehdi aleyhirrahme zamanında olacaktır. (Evliyâlar Ansiklopedisi 1, 1992).

Karataş da zamanın muktezâsı çerçevesinde tarikatların maddî ve mânevî veçheleriyle bir dönüşüme uğradığını ve kendilerini işlevsel olarak yeniden yapılandırdıklarını Menzil örneği üzerinden tespiti girişir. Mânevî boyuttaki dönüşümü tarikatların artık “evliya yetiştirme mektebi” yerine “iman kurtarma mektebi” olarak işlev görmesi ve hareket tarzlarını bu yönde geliştirmeleri olarak tespit eder. Ona göre yüksek ihtisas kurumları olan tarikatlardaki ümmetin imanını kurtarma stratejisi olarak adlandırılabilir bu yeni durum bütün bir topluma ulaşma şeklinde bir faaliyet biçim değişikliğini de beraberinde getirmiştir (Karataş, 2019).

Bütün bunlar Nursi'nin Risâle-i Nur'da imanın tahkikine ve imanî esasların savunulmasına odaklanmasını hatırlatmaktadır. Seçkin bir zümreye değil de umuma hitab edebilecek bir tarz ortaya koymasını anımsatmaktadır. Kaldı ki mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir hakikat da şudur ki genel kabul gördüğü üzere tarz ve tarik bu anlamda veraset-i nübüvvet veya dine hizmet misyonu yüklenilen şahsiyetlerin bizzat kendilerinin karar kılıp tercih ettikleri bir şey de değildir. Varislere bahşedilen ilham ve feyzin muhtevası yanında içerdiği tarz, yöntem ve yol da tamamen bu feyiz, ilham ve mevhibenin geldiği yer tarafından zaman ve zeminin şartlarına göre belirlenen bir şeydir. Kendi döneminde nebevî veraset ve tecdid misyonunun temsilcisinin bu konuda bir dahli, iradesi ve tercihi söz konusu değildir.

Bu durumlar el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve Füsûsü'l-Hikem'in mukaddimesinde (İbnü'l-Arabî, ts.) olduğu gibi Risâle-i Nûr içerisinde de açık olarak beyanı ve tespiti yapılan hususlardır (Nursi, 1995b). İbnü'l-Arabî bu çerçevede ilim ve irfanının kaynağına dönük olarak şöyle demektedir: “Meclislerimde (sohbetlerimde) ve eserlerimde söylediğim her şey Kur'ân hazretinden ve hazinelerindedir. Bana ona yönelik anlayış anahtarları ve ondan destek (imdad) verilmiştir” (İbnü'l-Arabî, 1999, 6/61, 2007, 13/84). Öyle ki İbnü'l-Arabî'ye göre eserinin hem muhtevası hem tanzimi kendi ihtiyarı, re'yi veya aklı ile değil ilâhî ilham ile gerçekleşmiştir. Zira ona göre şayet bu durum nazarı fikrin bir ürünü olsa el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'deki bölümlerin sıralanışı bu şekilde olmayacaktı. Dolayısıyla söz konusu kısımların sıralanışındaki “zâhirî ahenksizliğin” sebebi ilâhî ilhamdır ve bu durum bir yerde Kur'ân'da zâhiren birbiriyle ilgili olmayan ve muhtelif mevzuları ele alan âyetlerin ardı sıra tertibine benzemektedir (Çakmaklıoğlu, 2003; İbnü'l-Arabî, 1999; 2007). Nihayetinde Fütûhât, Çakmaklıoğlu'nun ifade ettiği üzere (2003) muhteva, imlâ ve tertibi açısından bütünüyle ilham eseri olan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda İbnü'l-Arabî ve eserleri için söz konusu edilen durumlar Nursi ve eseri için de söz konusudur. Nursi'nin de eserini Kur'ân'dan ve onun nurundan gelen bir nur, onun tefsiri (1993a; 1996d), feyzi ve ilhamı (1996e), Kur'ân'dan çıkan burhanî bir tefsir (1995b; 1993c), Kur'ân'dan ilham edilmiş (1995b), Kur'ân'dan başka me'hazı, mercii ve üstadı olmayan, doğrudan Kur'ân'ın feyzinden mülhem (1995b; 1993b), Kur'ân'dan teraşsuh eden ve ondan muktebes olan (1993c), Kur'ân'ın feyziyle ve medediyle kalbe gelen sünûhât ve istihracât-ı Kur'âniye (1995b), şeklinde nitelendirdiğini görmekteyiz. Yine meselâ Nursi, Kur'ân'da yer alan tekrarlardaki hikmetin benzer şekilde onun bir tefsiri mesabesinde olan Risâle-i Nûr'da da vuku bulduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu durum kimi zaman

haberi, ihtiyarı ve rızası olmadan gerçekleşmiştir. Önceki yerlerde kaydedilen bazı bahislerin kendisine unutturulmasıyla bunların tekrarına yol açıldığını kaydeden Nursi, böylelikle önemli bazı iman hakikatlerinin ve onlara ilişkin güçlü delillerin birçok risalede tekrar edilmesi ve bunda kendisinin kullanılması söz konusu olmuştur (Nursi, 1995a). Diğer bir yerde Risâle-i Nûr'un telifinin durmuş olmasının hikmetini soran bir talebesine, “*telifin kendi ihtiyar dairesinde olmadığı*” şeklinde bir cevap vermiştir (Nursi, 1995a, s. 142). Nursi, bir başka yerde telif vazifesinin bir iki senedir durmuş olmasıyla ilgili yaptığı yorumda Risâle-i Nûr'un meselelerinin ilim, fikir, niyet ve kasdî bir ihtiyarla değil daha çok sünûhât, zuhurât, ihtarât ile ortaya çıktığına işaret etmektedir (Nursi, 1995a).

İbnü'l-Arabî'nin Fütûhât'ın tanzim ve terbiyle ilgili söz konusu ettiği hususlar Risâle-i Nûr için de söz konusudur. Risâle-i Nûr, konu başlıklarına göre tertip edilmemiş olması, mevzuların eserin tümüne yayılmış ve serpiştirilmiş olması ve bölümlerinin birbirini tefsir edip açıklaması gibi hususlarda tefsiri olduğu Kur'ân-ı Kerîm'e aynalık etmektedir. Risâle-i Nûr'daki bu durum onun bir plan ve program dahilinde ve tasarlanarak değil de ilham ve sünûhât tahtında yazılmasından ileri geldiği şeklinde yorumlanmıştır (bk. Bilici, 2008).

Zamanın muktezâsı yani kendi döneminin şartları ve ihtiyaçlarına binaen doğrudan doğruya din ve imanın esaslarına ve hakikatlerine hizmete ve hakikat ilmine yönelen ve ilk akla gelen klasik tarikat faaliyetine üçüncü derecede yer vermek durumunda kalan Nursi (1992), zaman ve zeminin şart ve ihtiyaçları çerçevesinde bunun değişebileceğine de işaret etmiştir. Meselâ bir zaman sonra onun ikinci derecede bulunan tarikat perdesi altında dinin ferâizine ve Sünnet-i Seniyye'ye hizmete -ama Risâle-i Nur çatısı altında hem de onun bir tarikat dairesi olarak görülmesi suretiyle- odaklanılabileceğine dair beyanlarıyla karşılaşırız (bk. Nursi, 1996b). Söz konusu ifadeleri anlam açısından kısmen kapalılık içerse de Nursi'nin “zaman tarikat zamanı değildir” şeklindeki yargısını yeniden ele alarak Risâle-i Nûr merkezîyetinde revize ettiğini ve yeni bir durumdan söz ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu da bizlere veraset-i nübüvvet kapsamında ortaya konulan eserlerde salık verilen tarz ve yol açısından belirleyici en önemli unsurun zamanın muktezâsı olduğunu bir kez daha göstermiş olmaktadır.

Aslında bütün bu durumlar gerek tasavvuf geleneğinin (özellikle de vahdet-i vücûd telakkisi) gerekse Risâle-i Nûr'un birçok noktada keşîşen bilgi görüşlerinin birer neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Zira her ikisi de temel iki kaynağa (Kur'ân ve Sünnet) istinad etmekle beraber Kur'ân'ın ve yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hakikatlerinden söz etmektedirler. İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkan bilgi ve irfanın temel iki kaynağı olarak bu ikisine işaret etmektedirler. Haddizatında bu çerçevede bütün kutsal metinler (suhuf ve kütüb) kendi dönemlerinde zamanın muktezâsı çerçevesinde hakikat-i Kur'âniye'nin tezahürlerinden ibaret oldukları gibi bütün enbiyâ da zamanın muktezâsı çerçevesinde hakikat-i Muhammediye'nin kendi dönemlerindeki vekilleri mesabesinde olup onun misyonunu deruhte etmişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hakikati ve nuru yani şahsiyet-i mâneviyesi risâletle beraber aynı zamanda velâyetle de mücehhezdir. Nübüvvet ve velâyet divanının hem fâtihası hem hâtimesi onun mevzubahis hakikati ve nurudur. Dolayısıyla tarihsel olarak kendisinden önce gelen veli şahsiyetler gibi kendisinden sonrakiler de onun şakirtleri ve talebeleridir. İlim, irfan, ihsan, fazl, kerem, rahmet vb. her şey onun bu yüksek makamı üzerinden kâinat ve içindekilerine indirilir. Bütün enbiyâ ve evliyâ ilim ve irfanlarını onun kandilinden alırlar.

Yeni dönem tasavvufu ve Risâle-i Nûr'un ortaklaştığı zikri geçen kabullerle beraber Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra peygamber gelmeyeceği dikkate alındığında onun ve en büyük mucizesi olan Kur'ân'ın hakikatine yüklenen misyonun ancak ulemâ-evliyâ ile onların ortaya koyduğu ve Kur'ân'ın zamanın muktezâsı çerçevesinde ve veraset-i nübüvvet (nûr-ı Muhammedî) dayalı olan yorumu, feyzi ve nuru mesabesindeki eserleri üzerinden devam etmesinden söz edilebilir. Zira nübüvvet-i Muhammediye ile hakikat-i Kur'âniye kıyamete kadar hükümfermâdır. Tasavvuf ve Risâle-i Nûr açısından müsellemler olan veraset-i nübüvvet ve tecdid mevzuları da tam da bu çerçevede ortaya

çıkılmaktadır. Birçok sûfî gibi Risâle-i Nûr da kendisini böylesi bir misyonun zamanındaki temsilcisi olarak görmektedir. Dahası böylesi bir yakıştırmanın hariçten, birçok sûfiye veya eserine olduğu gibi Nursi'ye veya Risâle-i Nûr'a da yapıldığını görmekteyiz.

Öte yandan Algar'ın ifade ettiği üzere Risâle-i Nûr nihaî olarak ilham edilmiş bir telif olması hasebiyle geniş çaplı iddialara sebep olması bakımından büyük oranda tasavvufî dünya görüşünü anımsatmaktadır (Algar, 2003). Risâle-i Nûr, Nursi tarafından ona sebkât eden on iki büyük tarikatın hulâsası ve özü hatta bu manadaki yolların en büyük dairesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu da doğal olarak Risâle-i Nûr'un tasavvuf ve tarikata dair birçok meseleyi yeniden ele alması gerekliliğini beraberinde getirmiştir (Algar, 2003). Bu çerçevede müstakil bir tasavvuf, tarikat ve hakikat bahsi olan Telvihât-ı Tis'a (bk. Nursi, 1996d) dışında Risâle-i Nûr içerisinde tasavvuf literatürüne ait birçok mevzunun bahis konusu yapıldığı, tasavvufî öğretilere ait birçok hakikat ve esasın Risâle-i Nûr düşünce örgüsünde doğrudan veya dolaylı bir biçimde işlenerek kullanıldığı görülmektedir. Machasin'in de işaret ettiği üzere (2003) Nursi'nin eserlerindeki tasavvuf rengi inkâr edilemeyecek kadar dikkat çekicidir. Nitekim Akman'a göre de (2012) Nursi, tasavvuf tarihinde ortaya çıkan önemli şahsiyetler misali sûfiler dünyasının temel problemleriyle uğraşmış ve aynı sorulara cevap aramıştır. Nursi, kendi yolunu tarif ederken dahi bunu tasavvuf ve tarikatları esas alarak ve yolunun onlardan farklı olan hususiyetlerini vurgulayarak yapmıştır.

Başta ilâhî tecellî sistematığı, tecellî (varlık) mertebeleri, nûr-ı Muhammedî, insan-ı kâmil, a'yân-ı sâbite, adem (yokluk) ve izafiliği, yaratılışın sırrı, nasıllığı, gayesi ve arkasındaki sâikler, muhabbet ve yaratılış ilişkisi, genel manada Allah-kâinat-insan ilişkisi ve bu bağlamda insanın hakikati, kâinat ve içindekilerinin hakikati olmak üzere bire bir tasavvufun -özellikle de yeni dönem tasavvufunun- mevzusu olan birçok başlığın Risâle-i Nûr'un odağında yer aldığını görmekteyiz. Yeni dönem tasavvuf anlayışına ait yaratılış teorisinin ve anlayışının -yapılan bazı önemli tashihler istisna edilirse- Risâle-i Nûr tarafından tekrar edildiğini söyleyebiliriz (bk. Erin, 2017; 2018a; 2018b; 2022a; 2022b; 2023).

Diğer önemli bir paralellik de İbnü'l-Arabî ve Sadreddîn Konevî ile beraber mârifetullah ilmi ve ilm-i tahkik ismini alan yeni dönem tasavvufu gibi Risâle-i Nûr'un da kendisini cüz'î bir İslâmî ilimden (fıkıh veya kelâm gibi) ziyade üst ve kapsayıcı olan marifet-i ilâhiye eseri olarak ortaya koymasındadır. Bu risalelerde özellikle dinî ve imanî hakikat ve esasların ve bunlarla irtibatlı bir şekilde kevnî hakikatlerin tahkiki (ilm-i tahkik) meselesinin merkeze alınmasıdır (bk. Erin, 2023). Risâle-i Nûr kendisini zamanın muhakkiklerinden birisi addetmektedir (Nursi, 1996e; 1995b). İlâhî ve kevnî hakikatlerin tahkiki ameliyesinin kendisi üzerinden, hakikatlerin tenâsübü ve müvâzenesi bozulmadan (vahdet-i vücudun aksine), en geniş ve kapsamlı bir çerçevede ortaya konulduğuna ilişkin bir iddia taşımaktadır. Böylelikle en yüksek bir tevhid mertebesinin gösterilebildiğini ifade etmektedir (Erin, 2023; Nursi, 1996d).

Sonuç itibarıyla Risâle-i Nûr, ilimler tasnifi çerçevesinde ele alındığında diğer İslâmî ilimlerden ziyade daha çok yeni dönem tasavvufuna yakın, hatta büyük oranda onunla benzer bir yapı arz etmektedir (Erin, 2023). Kendisini, ekseriyetini sûfilerin teşkil ettiği nebevî veraset ve tecdid silsilesinin kendi dönemindeki halkası olarak takdim eden bir eser ile karşı karşıyayız. Bununla birlikte Risâle-i Nûr, bütün tarikatların hedeflediği iman hakikatlerinin vuzuh, inkişaf ve tahkiki amacının gerçekleştirilmesinde ortaya koyduğu ve kısa, güvenli ve umumi olduğunu iddia ettiği yol ile -Algar'ın da işaret ettiği üzere (2003)- geleneksel tasavvufî yöntemlerin taşıyıcısı olan klasik tarikat yol ve yöntemine ihtiyaç kalmadığına işaret etmektedir. Daha doğru bir ifadeyle bu yolun yukarıda zikri geçen üçüncü perdedeki faaliyet ve hizmet şeklinin bu yeni yola revize edilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bir yerde nebevî veraset ve tecdid çerçevesinde, zamanın muktezâsına istinaden, esaslar ve öz bâki kalmak suretiyle yol ve yöntemde kendisi üzerinden bir revizeye gidildiğine işaret etmektedir.

Böylece bir taraftan geleneğin dayandığı esaslar ve öz nazara alınarak muhafaza edilmiş, diğer taraftan da zamanın muktezâsı çerçevesinde, tarihsel süreçte olduğu gibi, doğal olarak ve edilgen bir tarzda yöntem ve yol açısından bir revizyona gidilmiş olmaktadır (Algar, 2003). Nitekim Akman da Risâle-i Nûr'un kendi içerisinde “tarikatlar ruhunda ve tasavvuf membaından çıkan güneş” ve “on iki büyük tarikatın hulâsası” şeklinde tanımlanmış olmasının Nursi'nin kendi hareketini tasavvuf kaynağı içerisinde ama usul ve yöntem olarak tarikatlarda tecdid yapmış ve on iki büyük tarikatı kapsayan büyük mânevî bir daire olarak gördüğünü gösterdiğine işaret etmektedir (Akman, 2012). İşte Nursi'nin aşağıdaki sözlerinin yeri tam da burasıdır:

Tevfik-i İlahî refiki olan adam, tarikat berzahına girmeden zahirden hakikate geçebilir. Evet Kur'andan, hakikat-ı tarikatı -tarikatsız- feyiz suretiyle gördüm ve bir parça aldım. Ve keza maksud-u bizzât olan ilimlere ulûm-u âliyeyi okumaksızın îsal edici bir yol buldum. Seri-üs seyr olan bu zamanın evlâdına, kısa ve selâmet bir tarîki ihsan etmek, rahmet-i hâkimenin şânındandır (Nursi, 1993b, ss. 212-213).

Nursi yukarıdaki ifadelerinde veraset-i nübüvvet çerçevesinde hem medrese hem de tekke/dergâh bağlamında yüklendiği tecdid misyonu etrafında kendisine atâ-i ilâhî olarak veraset-i nübüvvet üzerinden açılan bir yol ve yöntemden söz etmektedir.

Risâle-i Nûr'u ilim anlayışı ve ilimlerin sınıflandırılması açısından ele alan Açıkgenç, onu tebliğ ilmi çerçevesinde değerlendirir. Temel hedefini hidayet olarak nitelediği bu ilmin en önemli vasıfları arasında ise şunları sayar:

Doğrudan Kur'ân'dan kaynaklanması, tecdid ifade etmesi yani vahyî hakikatleri esaslarını muhafaza etmekle beraber zamanın anlayışına ve idrakine uygun şekilde ifade etmesi, “diğer bütün ilimler içerisinde nüfuz ederek onları aydın (nurlu) ilim haline getirmesi”, “diğer cüz'î ilimlerin ortaya koyduğu bilgiyi kendi hedefi ve gayesi doğrultusunda kullanması”, her derecedeki insanın kabiliyet ve istidadına göre ondan istifade edebileceği bir nitelikte olması (Açıkgenç, ts., ss. 485-490). Yılmaz da tecdidin bir ihyâ hareketi ve asla dönüş olduğunu, tebdil, tağyir veya köklerde tasarruf hareketi olmadığını belirttikten sonra Risâle-i Nûr'un çağın ihtiyaçlarına cevap veren çok yönlü bir irşad otoritesi ve bir müceddid olduğunu tespit etmektedir (Yılmaz M. K., 2014). Tanis ise doktora tezinin (2016) özetinde Nursi'yi geleneksel sûfî düşüncüyü yeniden ifade eden bir entelektüel olarak tasvir etmektedir.

Burada şunu da ifade edelim ki tarikatlar açısından asıl olan, hedefin tahakkuk ettirilmesi noktasında ortaya konulan yol ve yöntem değil, maksatların gerçekleştirilebilmesidir. Yol ve yöntem sadece bir vesile ve vasıttır. Malum olduğu üzere tasavvuf tarihinde bu anlamda ortaya çıkan yol ve yöntemler gayet derecede müteaddit ve muhtelifdir. Sûfîler Allah'a îsâl eden yollara had konulamayacağını ifade etmişlerdir. Tarihsel süreçte zaman ve zeminin değişkenlerine göre sürekli olarak yol ve yöntemde bir değişim, dönüşüm ve gelişim söz konusu olmuştur. Doğal olan, olması gereken de aslında budur. Dolayısıyla Risâle-i Nûr itibarıyla yeni bir yol ve yöntemin ortaya konulmuş olması, aslında hiç de garipsenecek bir durum değildir.

3.2. Risâle-i Nûr Yolu ve Onu Diğer Yollar Karşısında Farklı ve Yeni Kılan Hususiyetler

Bir önceki bölümdeki değerlendirmeler çerçevesinde bazı neticeler ortaya çıkmış oldu. Her şeyden önce gördük ki Risâle-i Nûr, köklü bir geleneğe yaslanan bir eserdir. Bu geleneğe ve teşekkülünde ise önemli sûfî şahsiyetlerin, tasavvuf ve tarikatların önemli bir yeri ve katkısı bulunmaktadır. Nursi'nin eserlerinde görüşlerini serdederken referans aldığı, kendilerinden istifade ettiği, görüşlerini ve yolunu kendilerine göre teşkil edip konumlandığı gelenek temsilcilerinin neredeyse tamamı tasavvuf tarihinin en mümtaz ve etkin şahsiyetleridir. O, mevzubahis şahsiyetlerin yine tasavvufî bir tarz olan Üveysî yolla üstatları olduklarını da açıkça beyan etmiştir.

Bununla beraber Nursi'nin eserlerini, düşüncelerini ve yolunu ortaya koyarken sadece tasavvuf ve tarikatları değil, bir bütün olarak tüm İslâmî ilimleri göz önünde bulundurduğu da bir gerçekliktir.

Evet, bunlar arasında birinci sırada tasavvuf yer alsada onunla beraber kelâmın da önemli bir yeri vardır. Zaten Nursi'ye kadar olan dönemde bu anlamda üç önemli düşüncenin ön plan çıktığı görülür. Bunlar tasavvuf, kelâm ve felsefedir. Nursi de düşüncelerini ve yolunu ortaya koyarken söz konusu telakkileri aynı sıralama ile dikkate almış görünmektedir.

Risâle-i Nûr'u ilim tarihimizde iki evrede ortaya çıkan iki düşünceyle ilişkilendirmek mümkün görünmektedir. Bunların ilki Gazzâlî ve onun düşüncesi iken ikincisi İbnü'l-Arabî ve Konevî ile ortaya çıkan yeni dönem tasavvufudur. İlim tarihimizin bu önemli şahsiyetlerinin de temel tasavvufi yönelimleriyle beraber görüş ve düşüncelerini ortaya koyarken dikkate aldıkları iki temel disiplin kelâm ve felsefe olmuştur. Hakikat bilgisi olan mârifetullahı ulaşmada bu iki disiplini tutarsız-yetersiz görüp tutarsızlıkları izale etmek ve yetersizlikleri ikmal etmek suretiyle mükemmel bir forma ulaşmaya çalışmışlardır. Dikkat çeken husus bunu yaparken ortaya koydukları ilme, mahiyetine uygun olarak tasavvuf ismini vermekten sarf-ı nazar ederek üst ve kuşatıcı olan bir isimlendirmeye gitmiş olmalarıdır. Bu isim Gazzâlî'de ve yeni dönem tasavvufunda mârifetullah şeklinde olmuştur. Vahdet-i vücûd ile beraber ön plana çıkan ve çalışma başlığımız itibariyle gayet derecede önemli olan bir diğer isim ise ilm-i tahkik şeklindedir (Erin, 2023).

Risâle-i Nûr bu bakımdan incelendiğinde onun da bu iki hareket gibi kendisini marifet-i ilâhiye eseri olarak takdim ettiği görülür. Nursi'nin Risâle-i Nûr'un zamanının bir muhakkiki olduğuna işaret ederek ilâhî, imanî ve kevnî hakikatlerin tahkikine yöneldiğini görmekteyiz. Yine benzer şekilde Risâle-i Nûr'un da bu faaliyeti kendi dönemine kadar intikal eden tasavvuf, kelâm ve felsefe birikimini dikkate alarak, onlardan istifade ederek ama aynı zamanda kendi bakış açısı çerçevesinde eksik kaldıkları yerleri ikmal edip -varsa- yanlış olan taraflarını tashih ederek gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Bu itibarla Nursi'nin "İslâmî geleneğin sadık fakat eleştirici bir temsilcisi" şeklinde nitelenmesi (Kuşpınar, 2009, s. 199) gayet yerindedir. Nitekim al-Gali, Nursi'nin kendi dönemi itibariyle kelâm, felsefe ve tasavvuf doktrinlerini çok iyi tanıdığını, onların birikimlerinden ve olumlu yönlerinden istifade ettiğini, bununla beraber eksikliklerini ve yetersizliklerini de gördüğünü belirtir. Nursi'nin iman etütlerinde Kur'ân-ı Kerim'e dayalı olan kendi metodunu geliştirip kullandığını, metodundaki başarısı itibariyle de hem modern çağın hem de bütün İslâm tarihinin büyük müceddidlerinden biri olarak addedilmeye hak kazandığını ifade eder (al-Gali, 2004).

Şükran Vahide'ye göre de Nursi "...geleneksel dinî ilimlerin esaslarını ve temel prensiplerini bir araya getirerek mezcetmiş böylelikle de onların esas fonksiyonlarını ve ana görevlerini icra etmeyi hedeflemiştir" (Vahide, 2009, s. 25). En önemlisi de ona göre Nursi, böylesi bir faaliyetle "...dinî hakikatlerini ispat ve talim etmek için geçmiş dönemlerde farklı disiplinleri İslâmî bilgi havzası ve tasavvufî gelenekler içine entegre etmek amacıyla ortaya konulan çabaların günümüzdeki bir örneğini teşkil etmektedir" (Vahide, 2009, s. 25). Gerçekten de Risâle-i Nûr, ilim ve irfan tarihimizde tam olarak Vahide'nin işaret ettiği ve bizlerin de yukarıda ifade ettiği bir çerçevede yerini almış görünmektedir.

Kanaatimizce Risâle-i Nûr'la ve onun ilmî hüviyetiyle alakalı yapılan değerlendirmelerin eksikliği tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Onun salt bir kelâm, bir tasavvuf veya bir tefsir kitabı olduğundan hareketle yapılan değerlendirmeler, kaçınılmaz olarak isabetli olmaktan uzak olmaktadır. Risâle-i Nûr'un bir tasavvuf eseri, bir kelâm eseri veya bir tefsir kitabı olup olmadığının cevabı, kayıtlı olarak evettir. Yani evet ama sadece bir tasavvuf veya bir kelâm veya bir tefsir kitabı olmaktan öte bir şeydir. Nasıl ki Gazzâlî'de veya İbnü'l-Arabî ve Konevî ile yeni dönemde ortaya konulan ilim ve marifetin isimlendirilmesinde "tasavvuf" ismi artık revaçta ve mütedavil değilse ve onun yerine mârifetullah veya ilm-i tahkik isimleri tercih edilmişse Risâle-i Nûr da benzer şekilde ortaya koyduğu ilim ve irfanı aynı isim üzerinden ifade etmiştir. Kendini İslâmî tek bir ilmin eseri olarak takdim etmekten sarf-ı nazar etmiştir. Onun için bu konuda yapılacak değerlendirmelerde bu noktanın mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Erin, 2023).

Bununla beraber birinci bölümde ifade ettiğimiz üzere Risâle-i Nûr, veraset-i nübüvvet ve tecdid çerçevesinde gerek Allah'a (hakikat) ulaştıran yolda gerekse bu kapsamda İslâmî hizmette hangi muhtevaya yoğunlaşılacağı ve hangi boyutun ön plana çıkarılacağı meselesinde zamanın muktezâsına binaen kendisi üzerinden bir revizeye gidildiğine işaret etmiştir.

Bu kapsamda Nursi'nin, eserinde bazı önemli vurgular yaptığını görmekteyiz. Her şeyden önce ona göre insan açısından kemâlâtın arşı olan mârifetullahı uzanan yollar dörttür. Bunların ilki, tasfiye ve işrâka dayanan muhakkik sûfilerin yolu iken ikincisi, imkân ve hudûs üzerine bina edilmiş olan kelâmcıların yoludur. Nursi'ye göre bu ikisi Kur'ân kaynaklı olmakla beraber beşerin onları başka şekillere sokmasıyla uzunlaşıp zorlaşmış ve bazı vehimlere medar olmaktan kurtulamamışlardır. Üçüncü yolu şüphelerle dolu hukemâ mesleği (felsefe yolu) olarak ifade eden Nursi, dördüncü olarak bütün bu yolların üstünde olan mi'râc-ı Kur'ânî yoluna işaret etmiştir. İşte bu dördüncüsü ona göre ifade açısından en parlak, istikamet cihetiyle en kısa ve açıklık itibariyle bütün insanlara en şâmil olan bir yoldur (Nursi, 1993b). Nitekim onun Risâle-i Nûr'da ortaya koyacağı yol böylesi bir yol olacak; Kur'ânî yolun hususiyetlerini (kısa, selâmetli ve umumi) haiz olacaktır.

Yukarıdaki ifadelerinin aynı zamanda Nursi'nin tasavvuf, kelâm ve felsefe yollarına getirdiği eleştirilerin genel çerçevesini oluşturduğunu da söyleyebiliriz. O, mevzubahis yollara yönelik diğer eleştirilerini bu genel çerçeve altında dile getirmiştir. Nihayetinde Nursi, eserinde tamamen zamanın ve zeminin şart, ihtiyaç ve gerekleri çerçevesinde ve aynen mi'râc-ı Kur'ânî'de olduğu gibi Cenâb-ı Allah'a ve O'nun marifetine götüreceği en kısa, en güvenli ve en umumi bir yol ortaya koymaya çalışmıştır.

Nursi, hakikate uzanan yollar arasında Kur'ânî yol vurgusunun arka planında yatan gerekçelerden de söz eder. Bunların birincisi başlı başına bireysel tecrübenin hakikatin bir bütün olarak idrakinde yetersiz olduğu şeklindeki kanaatidir. Zira Nursi'ye göre ne olursa olsun ortada mukayyed olan bir nazar, buna mukabil mutlak olan bir hakikat bulunmaktadır. Bu bakımdan hakikatin bütününün değil de ancak bir parçasının idrakine ulaştırabilecek olan bireysel bir tecrübeden söz edilebilir. Nursi, bu noktada hakikate dönük ama bütüncül olmayan parçalı tecrübenin Kur'ân ve Sünnet dikkate alınmadan ve bu iki mihenge vurulmadan esas alındığı noktada ortaya çıkacak problemlere de işaret eder. Ona göre böylesi bir durumda ortaya çıkacak en büyük yanlışlardan birisi hakikatin bireysel tecrübede meşhûd olunandan ibaret olduğuna dair hükümdür. Nursi'ye göre verilecek böylesi bir hüküm hakikatler konusunda müvâzenenin kaybedilmesine sebep olacak ve bu noktadan sonra hakikat adına te'villere ve tekellüfe girilmesine neden olacaktır. Nursi, bu dahilde hakikatin inkârına bile gidilebileceğine dikkat çekmektedir (Nursi, 1993b).

Oysa Nursi'ye göre Kur'ân-ı Kerim, tevhidin bütün gereklerini mertebeleriyle muhafaza ettiği gibi, esmâ-i hüsnânın tenâsüb ve iktizâsını koruyarak yüksek ilâhî hakikatlerdeki dengeyi gözetmiş, ulûhiyet ve rubûbiyete ait şuûnâtı tam bir müvâzene ile cemetmiştir. Ona göre Kur'ân'daki bu özellik ne sıradan insanların ne de melekût boyutuna geçen evliyânın fikirlerinin neticelerinde bulunmaz. İşrâkiyyûn ve Rûhaniyyûn için de durum aynı olduğunu belirten Nursi, bunun temel sebebi olarak da nazarların sınırlı olmasından kaynaklanan hakikat-i mutlakayı ihata edememe durumuna işaret eder. Ona göre onlar, ancak hakikatin bir tarafını bulur, ardından ifrat ve tefrit ile tasarrufa yönelirler. Haddizatında tenâsübü bozup müvâzeneyi ihlâl etmelerinin temel sebebi de budur. Oysa Kur'ân-ı Kerim, hakikati gözü açık bir şekilde hem ihata ile tamamıyla görmüş hem de hakikate uygun bir şekilde tenâsüb ve müvâzeneye riayet ederek tam bir intizam ile onu izhar etmiştir (Nursi, 1993b).³

Nursi'ye göre insan, bütün esmâya mazhar olması hasebiyle bütün kemâlâta müstaid olmakla beraber bu istidadını gerek kendisinden gerek hariçten kaynaklanan nedenlerden dolayı tahakkuk

³ Nursi'nin bu ifade ve benzetmeleri bizlere kendisine üstadım dediği Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde verdiği "Körlerin Fil Tarifleri" meselini hatırlatmaktadır.

ettirmede tam muvaffak olamamaktadır. Böyle olunca da ancak bazı mertebeleri itibariyle hakikati keşf ve müşahede edilebilmesi söz konusu olmaktadır (Nursi, 1996e). Dolayısıyla ism-i a‘zamın mazharı olmaları itibariyle ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Kur‘ân‘ın hakikati kâmil olarak ortaya koymaları mümkündür. Sair insanların ve velilerin ise ism-i a‘zama ve bütün isimlerin en a‘zam mertebesine mazhar olamadıkları nazara alındığında onların ancak veraset-i nübüvvet üzerinden (doğrudan doğruya hakikat-i Kur‘âniye veya hakikat-i Muhammediye yoluyla) hakikatlerin en yüksek mertebesiyle karşı karşıya kalmalarından söz edilebilir (Nursi, 1996e).

Hakikate götürmesi için ortaya konulacak yolun hem hakikati bütünüyle görüp gösterebilecek hem kolay hem güvenli hem de herkese hitap edebilecek bir nitelikte olması elzendir. İşte Nursi‘ye göre o da ancak Kur‘ân‘dan alınan “minhâc-ı hakikî” olabilir. Çünkü Kur‘ân-ı Kerîm hem ism-i a‘zamdaki hem de her ismin a‘zamlık mertebesinden inmiştir. Onun içindir ki nihayetsiz ilâhî kelimeler içinde “Kelâmullah” ismi tam liyakatla ancak Kur‘ân‘a verilmiştir. Ona göre ilhamlara da kaynaklık eden diğer ilâhî kelimeler ise ancak hususî bir ismin cüz‘î tecellisi ile zâhir olan kelâmdan ibarettir (Nursi, 1996e).

Nursi‘ye göre Kur‘ân‘ın bir ilhamı, feyzi ve hakiki bir tefsiri olan Risâle-i Nûr‘da da tam olarak bu hakiki yolun özellikleri sâridir (Nursi, 1996e). Risâle-i Nûr‘da bütün derin hakikatler, temsilât vasıtasıyla, en âmi ve ümmî olanlara dahi ders verilebilmiştir. Nursi‘ye göre Risâle-i Nûr‘un doğrudan doğruya Kur‘ân‘a dayanan, onun mânevî i‘câzının ve Rabbânî inayetin eseri olan yolunun (1996d) aksine felsefî ve kelâmî yol; Kur‘ânî, imanî ve kevnî (varlığa dair) hakikatlerin savunulmasında, ispatında ve her seviyedeki kişilere anlatılmasında eksik kalmıştır (Nursi, 1996d). Ona göre evet, bütün bir letâife sirayet edip kökleşen ve zevalden mahfuz kalan tahkiki imana ulaşmanın bir yolu da şüphesiz kâmil velâyet kapsamında keşf ve şühûd ile hakikata yetişmektir. Şu kadarı var ki bu yol da ehass-ı havâssa mahsus olup umumi ve şümullü değildir (Nursi, 1995a).

Nursi, kelâm ilmi aracılığıyla kazanılan marifetin kâmile bir marifet olmadığından hakikî tevhidin neticesi olan huzûr-u dâimîyi vermediği kanaatindedir. Ona göre kelâm yolu uzun, zahmetli ve bazı noktalarda tıkanıp kesilebilir bir yoldur. Kaldı ki Nursi, imanî meselelerin sadece akla hitap eden ilmi bir boyutta ele alınmasının yeterli olamayacağını, ilim ile gelen imanî meselelerden ruh, kalb, sır, nefis ve diğer bütün latifelerin alacağı hisselerinin olması gerektiğini, aksi takdirde bir noksanlıktan söz edileceğini kaydeder. Ona göre tasavvuf mesleğiyle alınan marifet, kelâm ilmi vasıtasıyla alınan marifetten üstündür. Buna mukabil Kur‘ân‘dan “doğrudan doğruya veraset-i nübüvvet sırrıyla alınan marifet” de tasavvuf mesleğiyle alınan marifetten üstündür. Çünkü Kur‘ân tarzında olduğu vakit hem tam bir marifetin hem de tam bir huzûrun kazanılması söz konusu olur. İşte Nursi‘ye göre Risâle-i Nûr, Kur‘ân‘ın mevzubahis aydınlık yolunu ortaya koyup göstermektedir (Nursi, 1996d).

Nursi, bu kapsamda tasavvufî marifet deyince vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûdu nazara verir ve hakikî tevhid çerçevesinde huzûr-u dâimînin elde edilebilmesi için vahdet-i vücûd mesleğinde **لَا مَوْجُودَ إِلَّا هُوَ** denilerek kâinatın ademe atılması, vahdet-i şühûdda ise aynı maksatla **لَا مَشْهُودَ إِلَّا هُوَ** denilerek kâinatın mutlak bir nisyan altına alınması gibi durumlara girildiğine işaret eder. Oysa ona göre Kur‘ân‘dan alınan (dolayısıyla da Risâle-i Nûr‘da ortaya konulan) marifet, tevhidî anlamda dâimî bir huzûru vermekle beraber ne kâinatı ademe mahkûm eder ne de mutlak nisyana hapseder. Bu marifette, Cenâb-ı Hak namına istihdam edildiği için her şey bir marifet aynasına dönüşür. Böylece her bir şeyden marifet-i ilâhiyeye bir pencere açılmış olur (Nursi, 1996d).

Öte yandan Nursi‘ye göre Kur‘ân, ehil olanlara gerçek manada ve yeterli bir mürşid olduğu gibi onlara velâyet-i kübrâ feyizlerini de ifâza eden bir kitaptır. Buna delil olarak da sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiînden en yüksek mertebeli velâyet-i kübrâ sahibi zâtların doğrudan Kur‘ân‘ın kendisinden hem de bütün latife ve duygularının hisselerini almalarını ve Kur‘ân‘ın onlar için hakiki manada ve kâfi bir mürşid olmasını gösterir (Nursi, 1996d). Kur‘ân-ı Kerîm hakikatiyle kıyamete kadar hükümfermâ

olduğuna göre sonraki dönemlerde de ehil olanların sözü edilen şekilde Kur'ân'dan veya ilâhî inayet kapsamında Kur'ân'ın ilhamına, feyzine ve manasına doğrudan ayna olan eserlerden istifadelerinin yolu açık demektir. Nitekim (1995a) Risâle-i Nûr asrının en önemli, mânevî ve ilmî bir mürşididir.

Tasavvufta da biri mutlak, diğeri mânevî olmak üzere iki nevi mürşidden söz edilir. Şüphesiz en çok tavsiye edilip nazara verilene birincisidir. Bu, yaşayan birini yüz yüze terbiye kapsamında mürşid edinmektir. İkincisi ise hayatta olmayan birisinin veya Kur'ân, Hadis ve diğeri önemli eserlerin mürşid edinilmesidir. Dolayısıyla mürid, mânevî mürşidlerden feyiz ve ilham alarak da tasavvufi feyze ulaşabilir. Bu ikinci tarz ile mânevî mürşidlerden terbiye alanlar "Üveysî" tabir edilir (Gözütok, 2014). Evet, eser mürşid olabilir. Mürşidi olmayanlar için Kûtü'l-Kulûb, er-Risâle, İhyâ' ve Avârifü'l-Maârif amel etmek için kâfidir. Dilaver Selvi bu son görüşü Kûtü'l-Kulûb'un tercümesinin başına eklediği makalede tasavvuf terbiyesi almış sûfî bir âlim olan İbn Hacer el-Mekkî'ye (öl. 974/1567) isnadla nakletmektedir (el-Mekkî, 2011).

Nursi, zâhirden hakikate geçmenin iki şekli olduğunu belirtir. Birincisi tarikat kapsamında seyrüsülûk ile mertebeleri katederek hakikate geçmek. İkincisi doğrudan doğruya, tarikat berzahına uğramadan ve ilâhî lütuf ile hakikate geçmektir. Bu ikincisinin sahâbeye ve tâbîne has olan yüksek ve kısa bir yol olduğunu belirten Nursi, bununla beraber Kur'ân'dan tereşşüh etmesi itibariyle Risâle-i Nûr'un da böylesi bir niteliğe sahip olduğunu, Kur'ân misali hakikatleri tâlim edip irşad vazifesi gördüğünü tespit eder (Nursi, 1993c; 1996d).

Şüphesiz sûfilere göre de mürşid-i hakiki Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'ân, bütün mürşidlerin kemâlâtının menşeidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ondan feyiz ve ders alan ilk şahsiyettir (Gördük, 2014). Hz. Peygamber'in mânevî şahsiyeti olan hakikati ve nuru da diğeri bütün mürşidlerin esas feyiz kaynağıdır. Onlar insan-ı kâmil-i hakiki olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) irşad ve terbiye konusunda vekil ve varisleri mesabesinde dirler (Uludağ, 2017; Yılmaz, 2011).

Öte yandan Nursi'ye göre (1995a) Risâle-i Nûr Gavs-ı A'zam'ın da makamı olan ferdiyet makamının mazharıdır. Ferdiyet makamı ise klasik tasavvuf hiyerarşisinin dışındaki bir durumu ifade etmekle beraber tasavvuf dairesinin genel çerçevesi içerisinde yeri olan, daha doğrusu yeri bu daire olan tasavvufi bir kavramdır. Nitekim tasavvuf literatüründe efrâd, ricâlü'l-gaybdan addedilir. Bunların Hz. Peygamber'e (s.a.v.) mükemmel bir şekilde uymak suretiyle ferdiyet tecellisine mazhar olan, kutbun gözetim ve nazarının dışında olup bağımsız hareket eden ve belli sayıları olmayan veliler olduğu kabul edilir (Uludağ, 2008).

Nursi, velayet-i kübrâ olan veraset-i nübüvvetin sahâbenin velâyeti olmakla beraber diğeri velilerin de bu velâyeti kazanabileceği görüşündedir. O, dört büyük imam gibi Şâh-ı Geylânî, İmâm-ı Rabbânî ve İmâm Gazzâlî'nin veraset-i nübüvvet denilen velâyet-i kübrâda bulunduğunu tespit etmektedir (Nursi, 1996d). Ona göre sahâbenin velâyeti (velâyet-i kübrâ) veraset-i nübüvvetten gelir. Kesbî değil sırf vehbî olan ilâhî incizaba, cezb-i Rahmân'a ve mahbûbiyete -tasavvufi ifadesiyle Cenâb-ı Allah'ın muradı olmaya ve cezbesine nâiliyete (Uludağ, 2016)- yani akrebiyet-i ilâhiyenin inkişafına baktığından bu velâyette doğrudan doğruya zâhirden hakikate geçmek, hakikati zâhirin aynında bulmak söz konusudur. Çünkü Cenâb-ı Allah bize her şeyden daha yakın (akreb) iken bizler O'ndan nihayetsiz derecede uzağız. Dolayısıyla Hak'ın yakınlığını (kurbiyet) kazanmak iki şekilde olabilir. İlki akrebiyetin inkişafıyla gerçekleşen yakınlıktır. Nitekim nübüvvet itibariyle nebiler ile nübüvvet veraseti ve sohbeti cihetiyle sahâbeler mevzubahis akrebiyet sırrına mazhardırlar. Yakınlık kazanmanın ikinci sureti ise Cenâb-ı Hak'tan uzaklığımız noktasında mertebeleri katederek belli bir derecede O'nun yakınlığıyla müşerref olmaktır. Nursi'ye göre diğeri velâyetlerin çoğu kurbiyet esası üzere gittiğinden birçok mertebede seyrüsülûke mecbur olurlarken sahâbe, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sohbetinin in'ikâs

ve incizâbıyla tarikattaki seyrüsülûk dairesini katetmeye mecbur değildir. Belki bir adımda, bir sohbette zâhirden hakikate geçebilirler. Bu itibarla velâyet-i kübrâ yolu diğer velâyetlere nisbetle gayet kısa olmasına karşın bu velâyetin kendisi gayet derecede yüksek, metin, hâlis ve gölgesizdir (Nursi, 1996d). Dolayısıyla hakikate götüren cadde-i kübrâ, veraset-i nübüvvete dayanan velâyet-i kübrâ sahibi sahâbenin ve selef-i sâlihînin caddesidir (Nursi, 1996d; 1996e).

Şüphesiz bu bağlamda konumuz açısından vurgulamamız gereken en önemli husus Nursi'nin bütün bu izah ve beyanların ardından Risâle-i Nûr'un da veraset-i nübüvvet noktasında ve ona dayalı olarak hizmet gördüğüne açık olarak işaret etmiş olmasıdır (Nursi, 1995a). Risâle-i Nûr'da en önemli tarikatın velâyet-i kübrâ olduğu, onun da veraset sırrıyla Sünnet-i Seniyye'ye ittibâ ve doğrudan iman hakikatlerinin neşrine odaklanmak ve hizmet etmekten ibaret olduğuna dikkat çekilmiştir. Böylelikle tarikatların en önemli gayesi, faydası ve müntehâsı olan "iman hakikatlerinin inkişafının", Risâle-i Nûr yoluyla da olabildiği ve Risâle-i Nûr'un o vazifeyi, tarikat gibi fakat daha kısa bir zamanda gördüğü gösterilmeye çalışılmıştır (Nursi, 1996d).

Nursi'nin Risâle-i Nûr yolu kapsamında yukarıdaki tespitlerinin merkezinde bulunan ve diğer görüşlerini de üzerine bina ettiği velâyet-i kübrâ kavramını yine bir tasavvuf büyüğü olan ve üstadım dediği İmâm-ı Rabbânî'den aldığı, yaptığı nakillerden anlaşılmaktadır (bk. Nursi, 1996d). İmâm-ı Rabbânî'nin birinci başlık altında aktardığımız söz konusu ifadeleriyle herhangi bir tarikata bağlanmaksızın ve bir mürşidin aracılığına ihtiyaç duymaksızın Kur'an'dan veya Hz. Peygamber'den (s.a.v) bilasâle feyiz alınabileceğine işaret ettiğini söylemek mümkündür (Gördük, 2014). Dolayısıyla Vahide'nin Nursi, Risâle-i Nûr'da ortaya koyduğu yol ve metodu "*tasavvuf ve tarikat geleneği ve silsilesi içine değil veraset-i nübüvvet çerçevesine yerleştirmektedir*" (2009, s. 27) şeklindeki değerlendirmesinin gerçekliğin bütününe değil, sadece bir boyutunu ifade ettiğini düşünmekteyiz.

Nursi, yolunu klasik tabir edebileceğimiz tasavvuf ve tarikat geleneği ve silsilesi içinde ifade etmemiş olsa da bu yolu yeri, ifadesi, tanımı ve pratiği yine tasavvuf ve tarikat dairesi içinde bulunan kavramlar, tanımlamalar ve hakikatler üzerinden ortaya koymuş görünmektedir. Nursi'nin aktardığı ve yolunun esas dayanaklarını oluşturan İmâm-ı Rabbânî'ye ait tanımlamalar (veraset-i nübüvvet ve velâyet-i kübrâ) ile diğer kavramlar dizisi (incizab ve cezbe, ferdiyet makamı ve tecellisi, Üveysî tarz, eserin mürşid edinilmesi ve mânevî mürşid, tahkik faaliyeti ve ilm-i tahkik) bunun göstergeleri ve delilleridir. Bütün bu kavram ve tanımlamalar, kaide ve tarzlar, tasavvuf ve tarikatlar dünyasına aittir. Bu dairede ortaya çıkmış ve tatbikatı bulunan gerçekliklerdir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Risâle-i Nûr, ilmî bir disiplin çerçevesinde ele alınacaksa bu katıyen cüz'î bir ilim değildir. Çünkü eser, kendisini İslâmî cüz'î bir ilmin değil üst, kuşatıcı ve gaye bir ilmin (mârifetullah ve ilm-i tahkik) eseri olarak ortaya koymaktadır. Bu anlamda Nursi, Risâle-i Nûr ile tasavvuf tarihinde Gazzâlî, İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin marifet-i ilâhiye ve ilm-i tahkik alanında gerçekleştirmeye çalıştıklarını, kendi döneminin şartları ve ihtiyaçları çerçevesinde gerçekleştirmeye gayret etmiştir. Bunu da veraset-i nübüvvetten ileri gelen velâyet-i kübrâ yoluyla, doğrudan doğruya Kur'an'a dayalı olarak ve dolayısıyla da hakikatlerin tevazün ve tenâsübünü bozmadan gerçekleştirdiğini iddia etmektedir.

Risâle-i Nûr, bir geleneğe yaslanmaktadır. Bu gelenek içerisinde de tasavvuf ve tarikatların çok önemli bir yerinin olduğu apaçıktır. Nursi, neredeyse tamamı sûfî olan şahsiyetlerden beslenmiş, onları referans tutmuştur. Eserlerinde ağırlıklı olarak tasavvufî mevzulara yer vermiş ve yine daha çok tasavvuf terminolojisini ve bakış açısını kullanmıştır. Eserlerinde zamanın muktezâsı çerçevesinde, tasavvuf ve tarikatların da esas ve en yüksek bir hedefi olan iman hakikatlerinin tahkikine odaklanmıştır. Yine zamanın muktezâsı çerçevesinde bu esas maksadın tahakkuk ettirilmesi açısından en kısa, en güvenli, en geniş ve umumi olan bir yol ve yöntem ortaya koyduğunu savunmuştur. Başka bir ifadeyle Risâle-i

Nûr, “nebevî veraset ve tecdid” kapsamında ve zamanın muktezâsı çerçevesinde, esaslar ve öz bâkî kalmak şartıyla yol ve yöntemde, dinî hizmet itibariyle odaklanılacak muhtevada ve bu muhtevanın sunuluş biçiminde kendisi üzerinden revizeye gidildiğine dair bir vurgu içermektedir.

En dikkat çeken husus ise bu revizyonun tasavvuf ve tarikatlar tarihi ile literatürü dairesindeki şahsiyetler, kavram ve tanımlamalar üzerinden gerçekleşmiş olmasıdır. Dolayısıyla Risâle-i Nûr üzerinden ortaya konulan yeni yolun tasavvuf ve tarikatlar dünyasına ait taşlarla inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bu bakımdan Risâle-i Nûr için “tarikatlar ruhunda ve tasavvuf menbaından çıkacak güneş” tabiri tam olarak yerini bulmuş olmaktadır.

Risâle-i Nûr, klasik bir tarikat olmasa ve kendini klasik tasavvuf hiyerarşisi içerisinde konumlandırmamışsa da tasavvufî bir tarz olan Üveysî yola dayanması hasebiyle mutlak manada bu hiyerarşinin dışında bir yol da değildir. Veraset-i nübüvvetten gelen velâyet-i kübrâya dayalı olan ve hakikate en kısa, en güvenli ve en umumî bir şekilde ulaştırdığını savunan bir tariktir. Nursi, klasik manada müridlik yapmamıştır. Ama yine tasavvufta kabul gören ve bilinen bir kemâl yolu olan muradlık hakikatine mazhariyeti söz konusudur. Kaldı ki Nursi, Geylânî'nin kendisi için kullandığı belirtilen “müridim” ifadesine ve yine talebelerinin kendisini “Şeyh-i Geylânî'ye mensub bir zat” şeklinde nitelermelerine de itiraz etmemiştir.

Risâle-i Nûr, kurbiyete dayanan ve seyrüsülûk ile mertebelerin katedilmesi yoluyla Hakk'a yakınlaşmaya (kurbiyet) dayalı velâyetin değilse de yine sûfî büyüklerinden İmâm-ı Rabbânî'nin tanımlayıp çerçevesini çizdiği nebevî verasete dayalı ve akrebiyet-i ilâhiyenin inkişafına bakan velâyet-i kübrânın meyvesi ve neticesi olan bir eserdir. Ayrıca yine tasavvuf literatürü dâhilinde ortaya çıkan ferdiyât makamının mazharıdır. Nursi'nin klasik manada kendi dönemindeki tarikat şeyhlerinden herhangi birisine intisabı olmamıştır. Ama hemen kendisinden önceki dönemin sûfî olan müceddidinden kendisine intikal eden sarık ve cübbeyi kabul etmesi ve sahiplenmesi yoluyla -ki bunun tasavvufî anlamı hırka giydirilmektir- tasavvufî hiyerarşiye katılması, daha doğru bir ifadeyle nebevî veraset ve tecdid bayrağını devralması söz konusudur. Kaldı ki Nursi, açık olarak hakikat dersini Üveysî yolla, doğrudan doğruya Geylânî'den ve bazı önemli şahsiyetler üzerinden Hz. Ali'den (r.a.) aldığını ve hizmetinin onların dairesinde olduğunu ifade etmesi itibariyle yine tasavvufî bir tarz olan Üveysî yolla tasavvuf silsilesine, daha doğru bir ifadeyle kahir ekseriyeti sûfilardan oluşan nebevî veraset zincirine dâhil olmuş olmaktadır.

Risâle-i Nur, mutlak mürşid anlayışına dayalı olarak ortaya çıkmamıştır. Ama yine tasavvuf ve tarikatlar tarihi ve literatüründe yeri ve pratiği bulunan mânevî mürşid pratiğine dayanmıştır. Nursi, bu kapsamda başta hakikat-i Muhammediye ve Kur'âniye ile Hz. Ali (r.a.) olmak üzere tamamına yakını sûfî olan birçok önemli şahsiyetin ruhaniyetinden ve eserinden ilham ve feyiz yoluyla istifade etmiştir. Nursi, kendisinin doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'i mürşid edindiğini beyan ettiği gibi tâbî ve talebelerinden de kendisini değil, Kur'ân'a doğrudan aynalık yaptığını ifade ettiği Risâle-i Nûr'u mürşid ve rehber almalarını isteyerek kendi yolunda mânevî mürşid olgusunu ön plana çıkarmıştır.

Nihayetinde veraset-i nübüvvet ve tecdid olguları hem tasavvuf düşüncesi hem Risâle-i Nûr tarafından kabul edilen hakikatler olduğuna göre, öz ve esaslar bâkî kalmakla beraber -ki Risâle-i Nûr, on iki büyük tarikata ait öz ve esasların kendi içerisinde muhafaza edildiğini beyan etmiştir- diğer hususlarda ikisi arasındaki benzerlikler kadar farklılıkların da normal olduğu, işin tabiatı gereği teslim edilmelidir. Zira bir tekâmül süreci söz konusudur ve her yeni zaman ve zemin, yol ve yöntemin, odaklanılacak hizmet ve muhtevanın ve bunun takdim ediliş tarzının farklılaşmasını zorunlu kılmaktadır. Bu kabulün neticesinde ortaya çıkan bir gerçeklik de varis ve müceddidin ne öne çıkarılacak muhteva ne de yol, yöntem ve tarz konusunda iradesi ve ihtiyarı ile hareket etmediğidir. Bunu belirleyen

ancak varisin dayandığı, aynı zamanda ilmî ve irfanî olarak beslendiği kaynaktır. Nitekim gerek İbnü'l-Arabî gerekse Nursi'nin beyanları bunu açık olarak teyit etmektedir.

Çalışmamız, konu ile ilgili üretilmiş ve atıfta bulunduğumuz farklı çalışma ve eserlerde Nursi ile tasavvuf ve tarikatlar arasındaki ilişkiye dair ulaşılan sonuçlara ait kilit tanımlama ve kavramların - incizab ve cezbe (murad), ferdiyet makamı ve tecellisi, Üveysî tarz, eserin mürşid edinilmesi ve mânevî mürşid, tahkik faaliyeti ve hakikat ilmi- bir arada ama yeterince tanımlanıp irdelendiği ve özellikle de tasavvuf ve tarikatlara ait literatür ve pratikle ilişkilerinin nazara verildiği bir nitelikte ortaya çıkmıştır. Böylece Risâle-i Nûr'un teşekkülünde ve temeyyüz ettiği niteliklerde âmil ve etkin olan bütün bu kavram ve tanımlamaların, aslında tasavvuf ve tarikatlar dünyasına ait hatta bu alanda pratikleri bulunan durumlar olduğu tespit edilerek gösterilmiştir.

Yine söz konusu çalışmalarda dile getirilmemiş bulunan, bununla beraber Risâle-i Nûr'da ortaya konulan hakikat yoluna özgünlüğünü veren “veraset-i nübüvvet ve velâyet-i kübrâ” tanımlamaları da çalışmamız itibariyle tespit edilerek ortaya çıkarılmış ve bunların da tasavvuf ve tarikatlara ait literatür ve pratikle ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Nitekim Nursi de bu iki tanımlamayı İmam-ı Rabbânî'den nakletmekte ve onunla beraber Gazzâlî ve Geylânî gibi şahsiyetleri velâyet-i kübrâ sahipleri ve kendi üstadları olarak zikretmektedir. Risâle-i Nûr'un temel uğraşısı olan “doğrudan doğruya iman hakikatlerine hizmet etme” ameliyyesinin İmam-ı Rabbânî'nin pratikleri arasında olduğunu da yine kendisi nakletmektedir. Diğer çalışmalarda Risâle-i Nûr'un en önemli hususiyeti olarak zikredilen “hakikat ilmîne odaklanma” hususunun aslında yeni dönem tasavvufunun temel bir niteliği olduğu, tasavvufun bu dönem itibariyle “mârifetullah ilmi ve ilm-i tahkik” ismini aldığı ve temel faaliyetin tahkik faaliyetinden ibaret olduğu nazara verilerek ikisi arasında bu açıdan bir ilişki tesis edilmiş, aynı zamanda Risâle-i Nûr'un tahkik faaliyetinde yeni dönem tasavvufundan ileri olarak neyi gerçekleştirdiği öz olarak gösterilmiştir.

Bütün bu bulgu, sonuç ve tartışmalardan sonra Nursi ile tasavvuf arasındaki ilişkinin aslında çok daha güçlü esaslara dayandığı ortaya çıktığına göre ikisi arasında mukayeseli çalışmaların artacağını umuyoruz. En azından ikisi arasında farklı alt başlıklar üzerinden daha ayrıntılı ve derinlikli, mukayeseli çalışmaların yapılmasının ilim mirasımızın zenginliğini ortaya çıkarmak açısından faydalı olacağını düşünmekteyiz. Sağlıklı neticelere ulaşmak açısından ise yapılacak mukayeseli çalışmalarda bir tekâmül ve veraset sürecinin işlediğinin dikkate alınmasının önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu bakımdan yapılacak çalışmalarda iki düşünce itibariyle ulaşılabilecek farklılıkların esas, öz ve gaye itibariyle değil, biçim, yol ve yöntem itibariyle ortaya çıkabileceğini, bunun da gayet doğal olduğunu dikkatlere sunmak isteriz.

5. Kaynakça

- Abdülhakim Hüseyini. (1992). *Evliyâlar ansiklopedisi 1*. Türkiye Gazetesi.
- Açıkgenç, A. (ts.). İlim anlayışı ve ilimlerin sınıflandırılması açısından risale-i nur'ların bir değerlendirmesi. M. Paksu (Haz.). *Uluslararası Bediüzzaman sempozyumu-III 20. asırda İslam düşüncesinin yeniden yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursî* (ss. 477-490). Nesil.
- Akman, M. (2012, Ekim). Said Nursî'de tasavvuf düşüncesi (I). *Medeniyet Düşünce ve Kültür Bülteni*, (25), 53-57.
- Algar, H. (2003). Bediüzzaman'ın hayatı ve eserlerinde tasavvuf ile tarikat (Çev. A.C. Köksal) *Bediüzzaman ve tasavvuf* (ss. 13-41). Gelenek.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

- Beki, M. (2007). *Said Nursi'nin tasavvufî görüşleri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Bilici, A. (2008 Bahar). Bazı hususiyetler ve metod itibarıyla Kur'an'dan risale-i nur'a yansımalar. *Köprü Dergisi*, (102), 13-28.
- Çakmaklıoğlu, M. M. (2003). Klasiklerimiz/X 'el-fütühâtü'l-Mekkiyye' (Muhyiddin İbnü'l-Arabî-ö. 638/1240). *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, IV (11), 407-444.
- Demirli, E. (2004, Kasım, 27). *Sadreddin Konevî ve İslâm düşünce tarihindeki yeri*. Sadreddin Konevî Sempozyumu (12-33). Konya, Türkiye.
- Demirli, E. (2007). 'Varlık olmak bakımından varlık' ifadesinin sûfilerce yeniden yorumlanması ve bu yorumun metafizik sonuçları. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (18), 27-47.
- Demirli, E. (2009). İslam metafizik düşüncesinin serüveni: Sadreddin Konevî ve takipçilerinde İbn Sînâ etkisi. M. Mazak. & N. Özkaya (Ed.). *Uluslararası İbn Sînâ sempozyumu* (2/353-359). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Edib, E. (ts.). Risale-i nur müellifi Said Nursi hayatı, eserleri, mesleği. *Sebilürreşad Dergisi*, XI (254), 56-58.
- Erin, A. (2017). Risâle-i nûr'da varlık ve varlık mertebeleri. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Erin, A. (2018a) Risâle-i nûr açısından mümkün varlıkların ilâhî ilimdeki mâhiyetleri: Mevcûdât-ı ilmiye. *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2 (1), 59-68.
- Erin, A. (2018b). Vahdet-i vücûd düşüncesi müvâcehesinde risâle-i nûr'daki varlık mertebeleri. *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2 (1), 69-84.
- Erin, A. (2022a). Nûr-u Muhammedî ve risâle-i nûr. F. İstemi (Ed.), *Batı İslam araştırmaları I* (ss. 8-32). İksad.
- Erin, A. (2022b). Risâle-i nûr ve Allah, kâinat, insan ilişkisinin aşk bağlamında yorumu. M. Başkan ve M. E. Efe (Ed.). *Mecazdan hakikate aşk* (ss. 391-414). Dün Bugün Yarn.
- Erin, A. (2023). İbnü'l-Arabî ve Konevî ile teşekkül eden yeni dönem tasavvufu ve risâle-i nûr. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 453-470.
- Gali, A. M. (2004). Risale-i nur düşüncesinde tecdid. A. Albayrak (Ed.). 6. *Uluslararası Bediüzzaman sempozyumu risale-i nur ışığında küreselleşme ve ahlâk* (ss. 363-379). Nesil.
- Gazzâlî, M. (2005). *İhyâu 'ulûmi'd-din*. Dâr İbn Hazm.
- Gördük, Y. E. (2014). 'Tevhid-i kible' veya 'mürşidin Kur'an olması': Makam-ı irşadda tecdid. H. Gülerce (Ed.). *Risale-i nur ve tecdid sempozyumu bildirileri* (ss. 414-429). Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Gözütok, Ş. (2014). Miladi iki bin yılın başını ve sonunu tutan müceddidler: Gazalî ve Bediüzzaman. H. Gülerce (Ed.). *Risale-i nur ve tecdid sempozyumu bildirileri* (ss. 445-457). Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- İbnü'l-Arabî, M. (ts.). *Fusûsü'l-hikem*. Dâru'l-Kitabi'l-'Arabi.
- İbnü'l-Arabî, M. (1999). *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- İbnü'l-Arabî, M. (2007). *Fütühât-ı Mekkiyye* (Çev. E. Demirli). 1-18. Litera.
- Karataş, A. (2019). Türkiye'de bir nakşibendi grubunun dönüşümü: Menzil grubu örneği. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Kılıç, M. E. (1994). Ekberiyeye. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (10/544-545). TDV.

- Kuşpınar, B. (2009). Said Nursî'nin dinî düşüncesinde ruhanî hayatın belli başlı özellikleri. İ. M. Abu-Rabi (Ed.). *Said Nursî ve tasavvuf* (ss. 195-226). Etkileşim.
- Machasin, M. (2003). Bediüzzaman Said Nursi ve tasavvuf geleneği. *Bediüzzaman ve tasavvuf* (ss. 79-96). Gelenek.
- Mekkî, E. T. (2011). *Kûtu'l-kulûb (Kalplerin azığı) 1* (Çev. Y. Çiçek ve D. Selvi). Semerkand.
- Nursi, B. S. (1992). *Barla lâhikası*. Envâr.
- Nursi, B. S. (1993a). *'Asâ-yı Mûsâ*. Envâr.
- Nursi, B. S. (1993b) *Mesnevî-i nûriye* (Çev. A. Nursi). Envâr.
- Nursi, B. S. (1993c). *Sikke-i tasdik-i gaybî*. Envâr.
- Nursi, B. S. (1995a). *Kastamonu lâhikası*. Envâr.
- Nursi, B. S. (1995b). *Şualar*. Envâr.
- Nursi, B. S. (1996a). *Emirdağ lâhikası-I*. Envâr.
- Nursi, B. S. (1996b). *Emirdağ lâhikası-II*. İstanbul: Envâr.
- Nursi, B. S. (1996c). *Lem'alar*. Envâr.
- Nursi, B. S. (1996d). *Mektûbât*. Envâr.
- Nursi, B. S. (1996e). *Sözler*. Envâr.
- Risâle-i Nûr müellifi Bediüzzamân Said Nursi tarihçe-i hayatı*. (1996). Envâr.
- Öngören, R. (2010). Şeyh. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (39/50-52). TDV.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250. <http://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Süleymaniye Vakfı (2012, 25 Aralık). Said Nursî'de tasavvuf düşüncesi. <https://www.suleymaniyevakfi.org/sizden-gelenler/said-nurside-tasavvuf-dusuncesi.html> (03 Temmuz 2023).
- Tanis, H. M. (2016). The Sufi influence in Said Nursi's life and thought. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. The Pennsylvania State University.
- Tosun, N. (2012). Üveysilik. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (42/400-401). TDV.
- Turner, C. (1992). Müceddidlik ve Bediüzzaman. M. Paksu (Ed.). *İslam düşüncesinin 20. asırda yeniden yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursî milletlerarası sempozyum* (ss. 176-184). Yeni Asya.
- Uludağ, S. (2008). Ricâlü'l-gayb. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (35/81-83). TDV.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvufun dili* (2. baskı). Ensar.
- Uludağ, S. (2017). *Hayata sûfî gözüyle bakmak insan-İslâm-irfan* (2. baskı). Dergâh.
- Vahide, Ş. (2009). Risâle-i nûr'daki belli başlı tasavvufî konularla ilgili bir inceleme. İ. M. Abu-Rabi (Ed.). *Said Nursî ve tasavvuf* (ss. 17-51). Etkileşim.
- Yılmaz, H. K. (2011). *Tasavvuf meseleleri*. Erkam.
- Yılmaz, M. K. (2014). Bediüzzaman ve tecdit. H. Gülerce (Ed.). *Risale-i nur ve tecdid sempozyumu bildirileri* (ss. 17-23). Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.